

DANSK KIRKESANGS
ÅRSSKRIFT
1985 - 88

UDGIVET AF
SAMFUNDET DANSK KIRKESANG

UNDER REDAKTION AF
HENRIK GLAHN
OG
CHRISTIAN THODBERG

ENGSTRØM & SØDRING
KØBENHAVN 1989

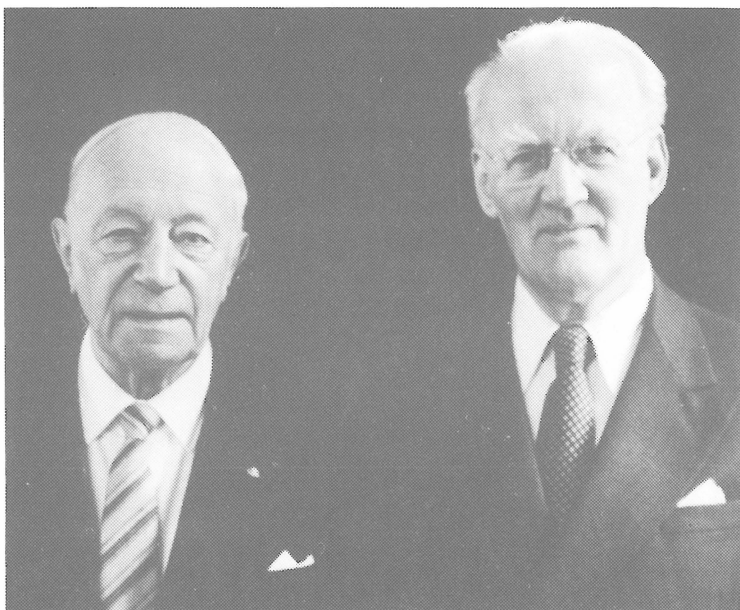
DANSK KIRKESANGS ÅRSSKRIFT
1985 - 88

Indhold

In memoriam Mogens Wöldike og Jens Peter Larsen

<i>Søren Sørensen:</i>	
Siden sidst	6
<i>Christian Thodberg:</i>	
Tak til Søren Sørensen.....	13
<i>Henrik Glahn:</i>	
Jens Peter Larsen og dansk kirkesang	14
<i>Søren Sørensen:</i>	
Wöldike og Dansk Kirkesang	17
<i>Ved Mogens Wöldikes bisættelse.....</i>	21
<i>Nogle glimt af Mogens Wöldikes erindringer fra før 1920</i>	25
<i>Christian Thodberg:</i>	
Gudstjeneste og folkelighed.....	35
<i>To Luthersalmer påny fordansket:</i>	
<i>Betty Højgaard:</i> Krist lå i dødens bånd i nat	53
<i>Christian Thodberg:</i> Guds Søn kom selv til Jordans flod	65
<i>Henrik Glahn:</i>	
Om melodierne til Christ lag in Todesbanden og Christ unser Herr zum Jordan kam	81

IN MEMORIAM

Mogens Wöldike

* 5.7.1897 † 20.10.1988

Jens Peter Larsen

* 14.6.1902 † 22.8.1988

Tabet i 1988 af Jens Peter Larsen og Mogens Wöldike har naturligt måttet sætte sit præg på en del af indholdet i dette årskrift. Sammen og hver for sig øvede de en gerning for kirkesangen og kirkemusikken i Danmark, som har været af blivende betydning. Og til dem begge vil Samfundet Dansk Kirkesang for altid stå i dyb taknemmelighedsgæld.

SIDEN SIDST

Sidste årsskrift udkom efteråret 1984. Der bliver således fire år at genopleve i erindringen, hvoraf jeg er blevet bedt om at referere de tre sidste år af min formandstid, 1985, 86 og 87.

Dansk Kirkesangs manifestation 1985 var alene knyttet til sommermødet. Det fandt sted i Askov fra 5.-10. august i de vante folder på Højskolen og havde det samme mønster som de foregående siden 1973, salmegennemgang, foredrag, studiekredse og som det nye indført 1973 holdundervisning i orgelspil, sang og direktion samt gudstjeneste og koncerter og som det mest samlende ved mødet: korsang.

Højmessen i Sct. Nicolai kirke i Kolding, der blev transmitteret i TV, havde biskop Johannes W. Jacobsen, Viborg Stift, som prædikant. Biskop Jacobsen har gennem mange år været en god ven og en god støtte for Dansk Kirkesang, deltaget i vore møder, så meget han kunne, har også tidligere været prædikant ved vore gudstjenester, og han var med til at sætte den nuværende kursusform for vore sommermøder. Det første fandt sted i Nørre Nisum, Viborg Stift, efter indbydelse af biskoppen og med økonomisk støtte både fra Viborg og Aalborg stifter. Vi er i Dansk Kirkesang biskop Jacobsen megen tak skyldig for hans aktive tilknytning til Dansk Kirkesang, og det var en glæde at have ham som TV-prædikant ved vores højmesse – just i det mærkeår, hvor han ved 70-års grænsen trak sig tilbage fra bispeembedet med et frugtbart otium forude som formand både for den liturgiske kommission og for Dansk Kirke i Udlandet. Ved højmissen spillede domorganist Poul Børch, og Arne Berg ledede forsangen.

Det var Bach-år 1985 (300-året for hans fødsel). Det blev markeret på forskellig vis, i undervisningen og ved koncerterne. Som noget nyt afholdtes under kursUSDelen det, englænderne kalder ”master class”, undervis-

ning på højt plan over et bestemt tema. Og temaet var Joh. Seb. Bach og udførelsen af hans orgelværker. Som lærer var indbudt prof. Enzio Forsblom fra Helsingfors, der dels er orgelsolist på internationalt plan, dels har skrevet disputats om Bach-fortolkning. Endvidere har Forsblom været med-igangsætter og leder af en institution i Finland med samme formål som Dansk Kirkesang. Foruden undervisningen gav Enzio Forsblom en Bach-koncert på orglet i Ribe St. Catharinæ kirke med det samme program, som han kort forinden samme sted havde indspillet på en LP.

Det var også Heinrich Schütz-år (400-året for hans fødsel). Det blev fejret ved den afsluttende koncert, hvor koret med Arne Berg som dirigent opførte et af Schütz' store værker for 2 kor og solister med Basso continuo, Davids psalme 121 med indledningen. "Jeg løfter mine øjne til bjergene: Hvorfra kommer min hjælp".

Solister var Ingelise Suppli, Bodil Thodberg, Ulrik Soelberg og Peter R. Mogensen, og Ingelise Suppli og Ulrik Soelberg sang derefter to af Schütz' "Kleine geistliche Konzerte". Schütz-afdelingen sluttede med hans Davids psalme 148 "Cantate Domino" for kor og Basso continuo, orgelakkompagnementet i continuoet blev aftenen igennem skøttet af Heinrich Hildebrandt-Nielsen. Derefter uropførtes to Kingo-sange af Otto Mortensens folkelige melodier til Kingo-salmer i korudsættelse fra 1985. Orgelsolist ved koncerten var Grethe Krogh, der spillede Buxtehudes fis-mol-præludium og fuga, Svend-Ove Møllers Orgel Te Deum og to orgelkoraler af Joh.Nic.Hanff.

Orgellærerne ved kurset var, foruden Enzio Forsblom, Poul Børch, Grethe Krogh, Vera Østergaard, Bo Grønbech og Hans Ole Thers. Direktionskurset blev ledet af Ulrik Soelberg, og sanglærere var Elisabeth Schouenborg, Bodil Thodberg, Hanne Graugaard, Sten Høgel, Astrid Hansen, Anne Rosing Schouw og Henning Silberg. Lærerkollegiet var således blandet af medarbejdere, der havde været med i flere år, og nye.

Salmegennemgang og studiekredse blev ledet af Christian Thodberg, Betty Højgaard og Olav Andersen for teksternes del og af Ole Olesen, Heinrich Hildebrandt-Nielsen og Søren Sørensen for musikkens del.

Som i 1984 var der kun ét foredrag – mod tidligere tre, for at give plads for mere kursustid. Foredraget blev holdt af kirkeminister Mette Madsen under titlen Kirke og Musik og bevægede sig vidt omkring – også med mange personlige minder – med hovedtråden mere musik og mere ny mu-

sik i kirken. Fra "Vestkysten" kan citeres kirkeministerens opsang: "Det er nok sådan, at musik til alle tider har været en naturlig indbygget og uundværlig del af menneskers liv og de forskellige samfundskulturer. Kun få mennesker kan med sandhed sige, at musik ikke betyder noget for dem. Vi lytter til musik, vi synger, vi spiller, vi fløjter, vi slår takt. Vi går til kirke og jazzkoncerter. Alligevel er musikken en slags stedbarn i dansk kunst, både hvad angår støtteordninger og hvad angår bestillingsarbejder... Jeg mener bestillingsarbejder er en meget vigtig faktor, hvis vi skal holde kunsten og kunstnerne i live og få beriget vor dagligdag. Men det er så godt som altid de bildende kunstnere, man henvender sig til. Hvad bestillingsarbejder angår er tonekunstnerne desværre temmelig oversete. Det er en form for vanetænkning, vi burde ruske op i. For det er en skam, vi ikke i langt højere grad bruger de gode tonekunstnere, vi har."

Den såkaldt verdslige aften – en nærgående, sprudlende revy over hovedpunkter fra stævnet – blev forestået af Arne Berg, Ole Olesen og Olav Andersen.

Mødet havde samlet ca. 145 deltagere inkl. 30 lærere og udøvende solister og organister.

Ved årsmødet hyldedes skræddermester og organist Carl Lottrup, der havde 50-års jubilæum som deltager i Dansk Kirkesangs sommermøder, ligesom domorganist Poul Børch, Odense, havde jubilæum som orgellærer gennem 25 år ved sommermøderne.

1986. For tredje gang i træk holdtes sommermødet på den velegnede og velindrettede Askov Højskole – og som sædvanlig ugen efter et andet traditionsrigt stævne, Amatørmusikernes sommertræf.

D.K.'s sommermøde havde som nyt islæt et hold i børnekordirektion, hvor der var etableret et samarbejde med børnekoret ved Sct. Nicolai kirke i Kolding. Koret medvirkede ved den afsluttende koncert i Sct. Nicolai kirke i den af Bernhard Christensen til lejligheden komponerede koral-kantate for børnekor og voksenkor over K.L. Aastrups salme og Bernh. Christensens melodi "Hvad mener I om Kristus". Kantaten er skrevet som en vekslen mellem salmens 10 korte vers i forskellig udformning og besætning og indskudte bibeltekster i recitativisk udformning, som indholdsmæssigt hører sammen med salmeteksten.

Ved afslutningskoncerten i Kolding opførtes endvidere Carissimis oratorium "Jephta" for solister, kor og Basso continuo, hvor solostemmerne

blev sunget af Susse Lillesø, Ingelise Suppli, Sten Høgel og Claus Kofod og koret af mødedeltagere blev dirigeret af Arne Berg. Orgelsolist var Christian Larsen, der spillede Buxtehudes D-dur-præludium og fuga, Bachs orgelkoral over "Aleneste Gud i Himmerig" fra *Clavierübung Dritter Teil* og Franz Sybergs Fugato fra hans store orgelværk *Præludium – Intermezzo – Fugato*. Koncerten blev radiotransmitteret.

Højmessen, der også blev radiotransmitteret, havde biskop Helge Skov, Ribe, som prædikant og Hans Ole Thers ved det nybyggede Marcussen-orgel som organist.

Orgellærere ved kurset var Poul Børch, Grethe Krogh, Heinrich Hildebrandt-Nielsen, Hans Ole Thers og Christian Larsen. Sanglærere var Hanne Graugaard, Sten Høgel, Ingelise Suppli, Elisabeth Schouenborg, Henning Silberg, Bodil Thodberg og Anne Rosing Schouw. Kurset i kordirektion med særligt henblik på børnekor blev ledet af Hans Christian Maegaard, lærer ved Løgumkloster kirkemusikskole.

For den daglige salmegennemgang stod sognepræst Betty Højgaard, biskop Johs. W. Jacobsen og prof. Christian Thodberg samt for melodigennemgangen prof. Henrik Glahn, prof. Søren Sørensen og organist, universitetslektor Torben Schousboe.

Af studiekredse var der to sideløbende. Den ene blev ledet af Betty Højgaard, Christian Thodberg og Henrik Glahn, der handlede om ældre salmer og deres melodier, især spørgsmålet om Luthers og H. Chr. Sthens oprindelige tekster kommer til deres ret i salmebogen, og nye oversættelser af B. Højgaard og C. Thodberg blev fremlagt og diskuteret. Den anden studiekreds blev ledet af Olav Andersen og Ole Olesen. Med udgangspunkt i bogen "Børnegudstjeneste med højmessens grundtræk" (Aros 1984) blev der trukket principielle linier op vedrørende børnegudstjenestens selvstændige form samt brug af salmer og musik ved børnegudstjenester.

Mødets foredrag blev holdt af Henrik Glahn. Det omhandlede indholdet af og forudsætningerne for Niels Jespersens Graduale fra 1573, der var på vej til at udkomme i facsimile-udgave med kommentarer (se senere).

Foruden den afsluttende koncert afholdtes en orgelkoncert i Sct. Catharinæ kirke i Ribe, hvor organist Sven-Ingvart Mikkelsen fra Simon Peters kirke i Kolding spillede værker af Titelouze, Frescobaldi, Bach og Buxtehude.

Mødet havde som det foregående ialt ca. 145 deltagere.

Professor Grethe Krogh havde 25-års jubilæum som deltager i sommermøderne og kursislærer i orgelspil.

Til sommermødet forelå en brochure om Samfundet Dansk Kirkesang, skrevet af Søren Sørensen efter opfordring af de øvrige medlemmer af arbejdsudvalget. Foruden til sommermødedeltagerne blev den sendt til alle medlemmer af Dansk Kirkesang, til pressen og andre interesserede som svar på, hvad Dansk Kirkesang er og vil, i den debat om kirkemusik og kirkesang, der var hed i 1985-86.

I december 1986 udkom efter initiativ af Dansk Kirkesang biskop Niels Jespersens *Graduale* fra 1573 i facsimileudgave, en statelig bog, der var udkommet tidligere (1935) i facsimile-udgave, men hurtigt udsolgt. Den blev nu i 1986 udgivet af Dansk Organist- og Kantorsamfund og Samfundet Dansk Kirkesang i forening og med "efterskrift": studier over tidligere udgaver og originale eksemplarer af Erik Dal og studier over melodistoffet af Henrik Glahn. Udgivelsen var kun mulig med økonomisk støtte udefra, og de to udgiver-samfund er Dronning Margrethe og Prins Henriks Fond, Kong Christian den Tiendes Fond, Carlsbergfondet, Augustinus Fonden og G.E.C. Gads Fond stor tak skyldig for muliggørelsen af denne aktivitet til udbredelse af kendskabet til et af reformationstidens største og betydeligste liturgiske og musikalske monumenter i Danmark.

1987 var Buxtehude-år – 350-året for fødslen af "Der gewaltige Däne", som tyskerne kalder ham. Året blev fejret over det meste af verden med foredrag og koncerter. Her skal blot nævnes, at byen Lübeck, hvor Buxtehude var organist i 1668 til sin død 1707, afholdt en Buxtehude-uge i juni 1987, og at Samfundet Dansk Kirkesang, Dansk Organist- og Kantorsamfund og Dansk Selskab for Musikforskning i samarbejde med Danmarks Radio foranstaltede en 3-dages musikfest i Helsingør med orgel- og korkoncerter, foredrag og udflugt til Helsingborg og Torrlösa i Skåne, hvor resterne af det gamle orgel i Helsingborg, som Buxtehude har været organist ved, befinder sig.

Foredrag blev holdt af Kerala Snyder, USA, "Buxtehude og Danmark", af museumspædagog Poul Korse, "Helsingør på Buxtehudes tid", af cembalisten Lars Ulrik Mortensen, "Udførelsespraksis i barokmusik", og en paneldiskussion om "Buxtehudes musik og dens udførelse" med indledninger af professor Søren Sørensen (Danmark), professor Kerala

Snyder (USA), docent Göran Blomberg (Sverige) og professor Friedhelm Krummacher (Vesttyskland).

Ved koncerterne medvirkede den hollandske organist Gustav Leonhardt, Drottningholm Barockensemble fra Stockholm, Radiokammerkoret og Københavns Domkirkes orkester med Per Enevold som dirigent og vokal- og instrumentalsolisterne Lise-Lotte Nielsen (sopran), Hedwig Rummel (alt), Ole Hedegård (tenor), Ulrik Cold (bas), Elisabeth Boden (barokviolin), Martha Knudsen (barokviolin), Finn Hansen (viola da gamba), Helle Sørensen (barokcello), Lars Ulrik Mortensen (cembalo) og domorganist Bo Grønbech (orgel). I Skåne var domorganisten i Lund Per Rydén orgelsolist i Torrlösa kirke og i St Maria kirke i Helsingborg.

Arrangementskomitéen takker følgende fonde og legater for støtte til gennemførelse af Buxtehude-dagene i Helsingør og Helsingborg: Dronning Margrethes og Prins Henriks Fond, Statens Musikråd, Statens humanistiske Forskningsråd, Carlsbergs Mindelegat for Brygger J.C. Jacobsen, Augustinus Fonden, Kreditforeningen Danmarks Fond, Højesteretsadvokat C.L. Davids Legat, Sonning Fonden, Gangstedfonden, Vera og Carl Johan Michaelsens Legat, Helsingør Kommune, Kronborg Slotsforvaltning og Sct. Mariæ sogns menighedsråd. Alle arrangementerne samlede fulde huse ved koncerterne og foredragene.

Ved Dansk Kirkesangs sommermøde på Rødding Højskole 2.-8. august 1987 var det også Buxtehude, der var sat i centrum. Søren Sørensen holdt mødets foredrag, om Buxtehude, Jørgen Ernst Hansen spillede i Kolding Sct. Nicolai kirke et rent Buxtehude-program, og ved den afsluttende kirkemusikaften i Ribe Domkirke opførtes tre kantater af Buxtehude, "Jesus, du min glæde" for kor, soli og orkester, "Herr, auf dich traue ich" for sopran-solo, Susse Lillesøe, og orkester og "Min Gud er med mig" for kor og orkester. Dirigent var Arne Berg. Orgelsolist var Heinrich Hildebrandt-Nielsen, der spillede Bachs Fantasi og fuga i g-mol, Buxtehudes Canzonetta i G-dur og Finn Viderøes Passacaglia i d-mol.

Højmessen i Sct. Nicolai Kirke i Aabenraa, der blev TV-transmitteret, havde domprovst Søren Lodberg Hvas som prædikant og Vera Østergaard som organist, og mødet blev gennemført med de sædvanlige kursusrækker i orgelspil, kordirektion og sang. Lærere var Poul Børch, Jørgen Ernst Hansen, Heinrich Hildebrandt-Nielsen og Vera Østergaard i orgel, Hanne Graugaard, Sten Høgel, Elisabeth Schouenborg, Bodil

Thodberg, Henning Silberg i sang og stemmedannelse samt Ulrik Soelberg i kordirektion.

Studiekredsene var to parallelle. Den ene var en opfølgning af Søren Sørensens foredrag om Buxtehude med en mere detaljeret gennemgang af værker af Buxtehude, deres anlæg og opførelsesmuligheder ved Søren Sørensen og Jørgn Ernst Hansen samt en gennemgang af Buxtehudes valg af tekster ved Betty Højgaard og Christian Thodberg. Den anden studiekreds blev ledet af Olav Andersen og havde som indhold ”Præstens og kirkemusikerens samarbejde”.

Sommermødet 1987 havde samlet 124 deltagere incl. 25 lærere, solister og bestyrelsesmedlemmer, en stadig nedgang inden for den seneste 5 års periode.

Dette gav anledning til diskussioner inden for bestyrelsen, om kursusformen, der var begyndt så strålende med over 200 deltagere, kunne og skulle opretholdes, og i forbindelse med genvalget af undertegnede formand i 1987 udtalte han i bestyrelsen forud for årsmødet, at han i det følgende år agtede at trække sig tilbage for lade nye kræfter komme til efter 14 års formandsskab og næsten 30 års medlemskab af bestyrelsen.

Denne beslutning blev virkeliggjort pr. 1/1 1988, og jeg benytter lejligheden til at takke for mange store og berigende oplevelser som deltager i Dansk Kirkesangs sommermøder siden 1942, mange personlige venskaber og et årligt tilbagevendende salt både som organist og som musikforsker til det daglige arbejde. Med glæde rakte jeg i 1988 stafetten videre til Christian Thodberg.

Fælles for årene 1985-87:

Årsmøderne holdtes hvert år under sommermødet, hvor formanden aflagde beretning og kasserer fremlagde regnskab.

I arbejdsudvalget (bestyrelsen) fratrådte 1987 Grethe Krogh, der blev efterfulgt af Jørgen Ernst Hansen. Med tak har Dansk Kirkesang i disse år modtaget støtte fra Statens Musikråd under kontoen tilskud til landsdækkende stævner og kurser, fra G.E.C. Gads fond og fra Statens humanistiske Forskningsråd til udsendelse af årsskriftet.

Søren Sørensen.

TAK TIL SØREN SØRENSEN

Med udgangen af 1987 fratrådte Søren Sørensen efter eget ønske som formand for Samfundet Dansk Kirkesang og som medlem af arbejdsudvalget. Hermed sluttede den epoke i SDKs historie, som man kan kalde "anden generation" efter Laub, Wöldike og Jens Peter Larsen. Til opgaverne i deres fodspor har Søren Sørensen passet bedre end de fleste: som sangskoledreng, tidligere organist ved Holmens Kirke, Buxtehude-specialist og professor i musikvidenskab. Siden han i 1959 blev medlem af arbejdsudvalget og især i formandstiden i årene efter 1973, har SDK nydt godt af hans faglige indsigt, hans fremragende administrative evner og hans levende engagement. Med sine fine menneskelige egenskaber har Søren Sørensen i udpræget grad personificeret kontinuiteten i SDKs arbejde. Søren kendte alle medlemmerne og fik ved sit vennelsæle væsen alle til at føle sig velkomne.

På arbejdsudvalgets og medlemmernes vegne skal jeg bringe Søren en varm tak for hans indsats som leder og for hans trofaste og utrættelige arbejde ved sommermøderne og i arbejdsudvalget i næsten 30 år. "Tredje generation" håber, at vi også i fremtiden må trække på hans arbejdskraft og indsigt.

Christian Thodberg.

Jens Peter Larsen og dansk kirkesang

Jens Peter Larsen døde den 22. august 1988 i en alder 86 år efter kun få dages sygdom, indtil da i alle måder frisk og optaget af sine videnskabelige studier. Med hans bortgang er en af de store skikkelser ikke blot i dansk og international musikforskning taget fra os, men tillige en af de mest kyndige og indflydelsesrige personligheder i dette århundredes danske kirkesang. Det var i første række inden for Samfundet Dansk Kirkesang og med udgangspunkt i Thomas Laubs kirkemusikalske syn, at Jens Peter Larsen øvede sin indsats på dette område. Med sine ”Messetoner efter gammel kirkelig tradition” 1935 og som lærer i messesang og kirkemusik ved Pastorseminaret i mere end en menneskelalder fik han stor indflydelse på danske præsters forståelse af forholdet mellem tekst og tone i kirkelig sammenhæng, en forståelse, som afgørende brød med en tidligere tids noget svulstige messeudfoldelse. De enkle slidbare ”toner”, som uanset om præsten messer eller ej lyder i alle danske kirker, når menigheden besvarer salutationen, kollekt, velsignelse eller evangelielæsningens bebudelse, kendetegner også Jens Peter Larsens toner til ”Dansk Kirkesangs højmesseforslag” af 1943, hvorfra navnlig hans melodi til trosbekendelsen – med udnyttelse af en sengregoriansk Credo-melodi – har vundet stor yndest.

Salmesangens og salmemelodiernes historie beherskede Jens Peter Larsen suverænt, og det var fremfor nogen ham, der ud fra historisk indsigt og praktisk erfaring, bl.a. som organist, medvirkede til, at arven fra Thomas Laub forvaltedes med kritisk skønsomhed. Uden at gå på kompromis med Laubs idegrundlag var han den, der først stillede spørgsmålstegn ved den saglige, praktiske og historiske holdbarhed i nogle af Laubs melodirekonstruktioner af de gamle melodier, ligesom han brød med Laubs principielt begrænsede melodiudvalg, som i samlingen ”Dansk

Kirkesang” 1918 alene rummer melodier til salmer, der efter Laubs opfattelse var egentlige kirkesalmer. Jens Peter Larsens ”realpolitiske” linie slog igennem med udsendelsen af ”130 Melodier til Salmebog for Kirke og Hjem”, 1936, som sammen med Laubs hovedsamling senere kom til at danne kernen i melodiertoiret til Den danske Salmebog og dermed Den danske koralbog 1954.

Begge de nævnte samlinger afspejler det nære og frugtbare samarbejde mellem Jens Peter Larsen og Mogens Wöldike, som begge – omend med forskellig akcent – repræsenterede en usædvanlig stærk kombination af indsigt i historisk tradition og fornemmelse for musikalsk kvalitet og slidbarhed. Deres indsats på dette område rejste kritik og vrede i forskellige lejre inden for kirkemusikken, både fra rettroende Laubianere, som mente, at idealerne blev svigtet, og fra dem, der følte, at den indgroede tradition fra det 19. århundrede, – Berggreens, Barnekows og Bielefeldts, – blev trådt under fode både i 1936 og – især – med koralbogen 1954.

Det er ikke stedet her at komme ind på de fejder, koralbogens melodiertoire og harmoniseringer afstedkom, og som i særlig grad kom til at lægge beslag på Jens Peter Larsens tid og kræfter i flere perioder af hans liv. Mod løse og letkøbte påstande argumenterede han med blotlæggende indsigt og saglighed, lejlighedsvis med fremlæggelse af nye primære undersøgelser af kirkesangsproblemer, som har værdi ud over deres aktuelle formål.

I Samfundet Dansk Kirkesangs arbejde deltog Jens Peter Larsen levende og aktivt både som medlem af arbejdsudvalget fra 1942 til 1954, ved sommermøder som underviser og foredragsholder og som bidragsyder til årsskriftet om kirkemusikalske emner. Hans kærlighed til og interesse for salmesangen og dens musikalske udtryksform i vekslende tider afspejler sig som en væsentlig side af hans livsværk ved siden af de områder, der især optog hans videnskabelige indsats: Haydn, Händel og den wienerklassiske musik, og inden for hvilke han internationalt placerede sig blandt de store i faget. Hans private bibliotek, som nu er placeret som en selvstændig enhed i tilslutning til biblioteket på Musikvidenskabeligt Institut i København, indeholder bl.a. en enestående hymnologisk samling, der rækker fra det 16. århundredes salme- og melodibøger til vor tid. Her er den fundgrube, han øste af, og som nu også eftertidens hymnologer kan dykke ned i og blive klogere af.

Både inden for rammerne af Samfundet Dansk Kirkesang og i sin undervisning på universitetet og Pastorsamfundet delte Jens Peter Larsen ud af sin formidable viden om kirkesangens og kirkemusikkens historie, og selv satte han spor i dansk kirkemusik af blivende betydning. Hans personlighed var stærk, hans integritet – menneskeligt som fagligt – var hævet over enhver tvivl, hans dømmekraft og evne til at skelne ”det sande fra dets skin” var usvækket til det sidste. Vi er mange, der føler Jens Peter Larsens død som et smerteligt tab men samtidig er taknemmelige over, at han fik lov til at leve og virke længere end det er de fleste beskåret, klar og åndsfrisk til det sidste. Vi vil ære hans minde.

Henrik Glahn.

Wöldike og Dansk Kirkesang

Mogens Wöldike var den centrale skikkelse i Samfundet Dansk Kirkesangs tilblivelse, vækst og virke i mere end 50 år. På hans initiativ besluttede en kreds af Thomas Laubs elever, venner og tilhængere af hans kirkesmusikalske syn, som det fremstod i samlingen ”Dansk Kirkesang, nye og gamle melodier” 1918 og bogen ”Musik og Kirke” 1920, at opfordre til dannelsen af et samfund til støtte for Laubs arbejde på kirkesangens område. Mere end 500 kvinder og mænd fra hele landet tilsluttede sig opfordringen. Det var i 1922, og på Laubs 70 års dag den 5. december s.å. stiftedes da, til hans udelte glæde, Samfundet Dansk Kirkesang.

Wöldike var på dette tidspunkt kantor ved Holmens kirke, hvor Laub var organist, og det er uden tvivl rigtigt, hvad Carl Nielsen nogle år senere formulerede i et brev til Laubs søster, at Wöldike var Laubs ”kæreste barn og lærling”. Med i kredsen om stiftelsen var præsterne J. Trier (Marmor kirken), C.W. Schultz-Lorenzen (Vor Frelsers kirke i Kbh.) og Christian Welding (Helligåndskirken smst.), højskoleforstanderne Hans Borup og Harald Balslev, arkitekt Thomas Havning (der var Laubs nevø) og dennes søster, organist Margrete Schou, f. Laub Hansen. Blandt organisterne kan foruden Wöldike nævnes P.S. Rung-Keller, H. Godske-Nielsen, Peter Thomsen, Poul Schierbeck m.fl.

Laub blev, som naturligt var, valgt som samfundets første formand, og han var også aktiv ved afholdelse af salmesangsaftener i Helligåndshuset i København, hvor salmer og deres melodier blev gennemgået og sunget. Han oplevede tillige det første, beskedne Dansk Kirkesang-sommermøde 1926 med et halvt hundrede deltagere på Ubberup Højskole, hvor Laub holdt to foredrag om kirkesangens historie, og hvor Mogens Wöldike trak det store læs som leder af koret.

Et halvt år efter døde Laub, og Wöldike blev valgt som formand. Det var han fra 1927-55 og igen 1971-73, hvor han ledede koncert og fest ved samfundets 50 års jubilæum 1972.

Mogens Wöldike gav sommermøderne indhold og format, så de blev et samlingssted for medlemmer og andre interesserede. Korsang, salmegennemgang og foredrag var mødernes indhold, senere kom studiekredse og koncerter til, og møderne voksede fra de oprindeligt tre dage til en lille uges varighed. Især trak korsangen mange deltagere. Mange oplevede her Wöldike som dirigent for første gang, og det blev som regel til anden og tredje og flere. Også efter at han var gået af som formand fortsatte han, omend sjældnere, ledelsen af kor-indstuderingen og den afsluttende koncert ved sommermøderne og var ved sin autoritet og sin udstråling det naturlige midtpunkt og mødernes stærkeste magnet.

Hans initiativer gav sig også andre udtryk inden for Dansk Kirkesang. Han var igangsætter af Dansk Kirkesangs Årsskrift, der udsendtes første gang 1940 og gennem årene nok blev DK's mest betydningsfulde manifestation udadtil. Med rette skriver Henrik Glahn i jubilæumsårskriften 1972: "Ved artiklernes tværfaglige spændvidde, omfattende emner fra kirkemusikhistorie, liturgi, hymnologi m.v., har årsskriftet sit eget ansigt og opfylder en funktion, som ikke opfyldes på anden vis herhjemme. Mit jubilæumsønske skal da være, at Dansk Kirkesangs Årsskrift må få mulighed for at leve videre efter den anlagte linie, uanset om vi skulle føle os tvunget til retræte på andre fronter" – ord der stadig har gyldighed.

Andre publikationer fra Wöldikes formandstid er *Tillæg til Psalmebog for Kirke og Hjem* 1928, ny udgave af Thomas Laubs tilrettelæggelse af *Danske Folkeviser med gamle melodier* 1930, *Bibliografisk fortegnelse over Thomas Laubs litterære og musikalske arbejder* 1932, Povl Hamburgers bog *Thomas Laub. Hans liv og gerning* 1942, *Messetoner. Efter gammel kirkelig tradition* ved Jens Peter Larsen 1935. *Forslag til en dansk Højmesseliturgi* 1943, *Roskilde-Passionen. Johannespassion efter dansk tradition 1673*, 1946, alle udsendt af Samfundet Dansk Kirkesang, hvortil kommer en lang række noder til praktisk brug, oftest af værker der var opført ved sommermøderne.

Denne publikationslinje har Wöldikes efterfølgere som formand sammen med deres respektive udvalg ført videre med udgivelser som Thomas Laub: *Aandelige Sange* 1958, K.L. Aastrup: *Udvalgte salmer* 1966, 3. re-

viderede udgave af Jens Peter Larsen: *Messetoner* 1966, *Thomas Kingos Graduale* i facsimileudgave i anledning af Mogens Wöldikes halvfjersårsdag 1967, Hans Thomissøn: *Den danske Psalmebog* i facimileudgave 1968, F.C. Breitendichs *Choral-Bog* 1764 i facsimileudgave 1970, Thomas Laub: *7 danske sange for 3 lige stemmer* 1971, Niels Schiørring: *Kirke-Melodierne med udsatte middelstemmer* 1781 og samme: *Choralbog* (med generalbas) 1783, begge facsimileudgave 1978, *Niels Jespersøns Graduale 1573* udgivet i facsimile sammen med Dansk Organist- og Kantorsamfund 1986 og, vel den mest udbredte af de nyere publikationer, *46 salmer. Tillæg til den danske salmebog* udgivet sammen med Kirkeligt Samfund af 1898 i 1976.

Samlingen *130 melodier til Salmebog for kirke og hjem*, der kom 1936 i enstemmig udgave ved J.P. Larsen, Finn Viderø og Mogens Wöldike og i harmoniseret udgave ved sidstnævnte kom som resultat af et udvalgsarbejde i Dansk Kirkesang dels med henblik på at få en fuldstændig melodisamling til "Kirke og Hjem", hvad Laubs "Dansk Kirkesang" ikke var, dels som et resultat af diskussionen om, hvordan de af Laub gængivne melodiformer fra det klassiske repertoire forholdt sig til de historisk givne melodiformer. Fra 1936-54 regnede man med tre faste koralbøger side om side på organisternes nodepulte, Bielefeldts Koralbog, Laubs "Dansk Kirkesang" og som den sidst tilkomne "130 Melodier".

Med denne udgivervirksomhed, foredrags- og debatvirksomhed og med Mogens Wöldikes position i musiklivet var det nærliggende, at Dansk Kirkesang gennem ham og hans nærmeste medarbejdere blev inddraget i forarbejderne, der forelå gennem forslagene til ny salmebog, der kom i 1940'erne. Det af Kirkeministeriet i 1946 nedsatte Salmebogsudvalg til at udarbejde forslag til en ny salmebog nedsatte i 1949 et underudvalg til at stille forslag om den kommende salmebogs melodihenvisninger. Foruden medlemmer af det egentlige salmebogsudvalg blev der til underudvalget udpeget en repræsentant for foreningen "Menighedssangen", provst Helweg-Larsen, og en for "Dansk Kirkesang", prof. Jens Peter Larsen, mens Mogens Wöldike blev melodiudvalgets formand. Resultatet af dette arbejde blev melodiangivelserne i *Den danske Salmebog* 1953, den nuværende. Koralbogen til denne, *Den danske Koralbog* blev udsendt året efter med Jens Peter Larsen og Mogens Wöldike som udgivere og ansvarlige for melodiformer og harmoniseringer. Koralbogen af-

spejler, ligesom salmebogen det brede spektrum, der indholdsmæssigt kendetegner den danske folkekirke, og den indeholder mere end nogen tidligere koralbog alternative muligheder for melodivalg. Men naturligvis afspejler den også den indflydelse og det fodfæste, den laubske bevægelse havde fået bl.a. gennem Samfundet Dansk Kirkesang.

Det kan godt tåle at gentages, hvad Christian Thodberg siger i sin mindetale, at hvis Laub ikke havde haft Wöldike som sin profet, var bevægelsen ikke nået så langt ud, som tilfældet har været. Gennem mere end 50 år var Wöldike den centrale skikkelse inden for dansk kirkesang og kirke-musik. Selv sagde han beskedent om sin egen indsats, at tiden jo arbejdede for ham, men det var *hans* stærke kunstnerpersonlighed og *hans* indflydelse på kirkesangen, skolesangen og højskolesangen, der gav reformbevægelsen bredde og gav "det syngende folk" på de nævnte områder et nyt og meningsfyldt indhold.

1927 døde Laub, i 1988 døde Mogens Wöldike, men inspirationen og visionen og – ikke mindst – kvalitetsbevidstheden fra dem vil stadig kunne befrugte og opildne kirkemusikere og alle dem, hvem kirkens sungne salmeskat ligger på sinde.

Søren Sørensen

Ved Mogens Wöldikes bisættelse

Den 26. oktober 1988 blev Mogens Wöldike bisat fra Københavns Domkirke. Domorganist Niels Henrik Nielsen sad ved orglet og spillede til indledning Wöldikes orgelkorale over melodien *Min største hjertens glæde*, domprovst Arne Bugge indledte med læsning fra Salmernes Bog, Københavns Drengekor sang under ledelse af Per Enevold Harald Vilstrups *Nu farvel, du verdens rige* med musik af Johann Rosenmüller samt et udsnit af det af Wöldike tilrettelagte *Completorium* ("I dine hænder, Herre Gud, befaler jeg nu min ånd" ...). Medlemmer af Danmarks Radios Symfoniorkester spillede under ledelse af Per Enevold J.S. Bachs *Air* i D-dur, og som fællessalmer sang man *Giv mig, Gud, en salmetunge, Vor Herre! til dig må jeg ty* samt *Tiden skrider, dagen rinder*. Som Postludium fremførte domorganisten D. Buxtehudes *Passacaglia* i d-moll.

Christian Thodberg forestod bisættelsen, og hans prædiken ved lejligheden bringes her efter manuskriptet.

Kol. 3, 16-17:

Lad Kristi ord bo rigeligt iblandt jer, så I med al visdom lærer og påminder hverandre med psalmer, lovsange og åndelige viser, idet I synger med ynde i jeres hjerter for Gud. Og alt, hvad I gør, i ord eller i handling, gør det alt i den Herres Jesu navn, takkende Gud Fader ved Ham. Amen.

Der er mange af dem, der i dag er samlet omkring Mogens Wöldikes kiste, der umiddelbart genkender de ord, der lige blev læst: *Alt hvad I gør, i ord eller i handling, gør det alt i den Herres Jesu navn*. Eller måske hellere på tysk: *Alles was ihr tut, mit Worten oder mit Werken, das tut alles im Namen Jesu*.

Så hører vi for vort indre øre indledningen til Buxtehudes prægtige kantate – vi husker den distinkte rytme, og vi tænker på Wöldike. Vi ser ham for os på podiet – med den spændstighed og intensitet, der prægede ham frem for nogen og som forplantede sig til alle os andre: *Alt hvad I gør, i ord eller handling, gør det alt i den Herres Jesu navn.*

Netop de ord kan også stå som en overskrift over det lange og virksomme liv, der nu er afsluttet. For just med *alt*, hvad Wöldike gjorde i ord og i handling ville han noget helt bestemt. Han havde sind og vilje. Han gik ikke på akkord. Han ville ikke nøjes med det næstbedste. Også i den sammenhæng mærker vi i dag historiens vingesus. For det var den helt grønne Wöldike, der gik ned til Carl Nielsen i æresboligen i Frederiksholms Kanal for at få afprøvet sin musikalitet og blev accepteret, men som – da han løb for hurtigt i en Beethoven-sonate – karakteristisk nok fik at vide: ”Tempoet skal holdes; tempoet er det vigtigste af alt – når det er rigtigt, kan alt andet også blive det; er det forkert, bliver ingenting rigtigt”.

Og vi andre ved, hvordan han til fulde efterlevede den formaning, og hvordan han i øvrigt – stadigvæk som ganske ung – vandt selv Carl Nielsens beundring i den grad, at den aldrende mesters sidste – kirkemusikalske – periode blev inspireret af eleven.

Wöldike ville fra første færd noget bestemt. Derfor søgte han også datidens eneste kirkemusikalske kapacitet, Thomas Laub, og blev hans kæreste elev. Og hos Laub opøvedes hans sans for det ægte og det rene i kirkemusikken. Her lærte han og satte alle sine kunstneriske evner i pant på, at kirkemusikken ikke blot beror på en individuel kunstnerisk opfindsomhed, men snarere folder sig ud og blomstrer i bundetheden til traditionen og dermed også i en ydmyg tjeneste for, hvad der er gudstjenestens hovedsag: menighedens glade svar på evangeliets tilsagn. Eller med Paulus’ ord fra før: *Alt hvad I gør, i ord eller i handling, gør det alt i den Herres Jesu navn.*

Havde Laub ikke haft Wöldike som sin profet, var de laubske idéer næppe for alvor slået igennem. Han blev sjælen i Samfundet Dansk Kirkesang, der på bredt folkeligt grundlag fornyede menighedssangen i den danske kirke, og monumentet er Den danske Koralbog, som Wöldike sammen med sin svigersøn, Jens Peter Larsen, havde ansvaret for, og som var medvirkende til med eet slag at bane vej for salmebogen af 1953.

Men foruden sin store begavelse som organist og dirigent havde Mo-

gens Wöldike fremragende organisatoriske evner forlenet med menneskekundskab og en uimodståelig charme, og alle sine mange talenter brugte han til at virkeliggøre sine musikalske idéer. Og der var brug for talenter, for modstanden var stor, og kampen var hård, thi i dette land forlanger både dengang og nu især den kirkemusikalske jantelov hårdere straffe, end selv den spanske inkquisition turde drømme om. Men Wöldikes stædighed banede alligevel nye veje. Foruden Palestrina-koret grundlagde han Københavns Drengekor og fik i sparetider, der minder om vore egne dage, nærmest ved et kup Københavns Kommune til at oprette Sangskolen, der til alle tider vil minde os om Wöldikes indsats. Og med fredagskoncerterne i Slotskirken og sidenhen i denne kirke samt i koncertsalene her og i udlandet og i tæt samarbejde med radiosymfoniorkesteret og radiokoret nåede han en enestående plads i dansk musikliv.

Alt dette skal ikke i enkeltheder opgøres her. Vi ved det allesammen. Wöldike blev i eminent grad en inspiration for flere generationer af sine sangdreng og medarbejdere. Det blev han i kraft af sit uopgivelige krav om kvalitet og dermed om ægthed. Den disciplin, man af ham blev tvunget ind under, er den hårdeste, jeg har kendt, men den gav os på den anden side nogle af de rigeste kunstneriske oplevelser, vi har haft. Det blev en indøvelse, som vi aldrig har glemt. Den førte os måske nok i mange forskellige retninger senere i livet, men dog hele tiden sådan, at vi stadig kan opfatte os selv som elever af denne mand, der som kunstner stillede så ubetingede krav til sig selv og til dem, han blev læremester for. Derfor tænker vi med stor taknemmelighed på ham i dag, og vi holder hans minde højt i ære.

Vore tanker går i dag til dem, der stod ham nærmest – til Ruth, der nu også har mistet sin far – til Henrik og til Anne og til Thomas i den yngste generation og sidst men ikke mindst til Randi, der har mistet sin mand. Mogens fik et langt liv. Men man kan vist ikke sige, at han blev mæt af dage, for dette aktive menneske sørgede ind imellem over, at han ikke kunne noget mere. Men lige til det sidste lyste hans øjne med den gamle glans, når man talte med ham om dem, han holdt af, og om alle de ting, der var hans uopgivelige mærkesager.

Mogens Wöldike skriver et sted bevæget som de fire kirker, der blev rammen om hans liv: Reformert Kirke i Gothersgade, Holmens Kirke og Slotskirken. I dag sidder vi i den sidste af dem, dette lands hovedkirke,

Vor Frue. Som domorganist her følte han med rette, at han havde nået højdepunktet af sit kirkemusikalske virke. Og det var så afgjort først og fremmest i kirkens rum og i gudstjenestens sammenhæng, at han på orgelbænken følte, at *alt* blev krævet af hans musikalske kunnen og kunstneriske sans. *Alt hvad I gør, i ord eller i handling, gør det alt i den Herres Jesu navn.*

Denne holdning hos ham fornemmede man umiddelbart ved at høre hans gudstjenestespil, der for mig personligt er det smukkeste, jeg har hørt. Der skabtes umærkeligt gudstjenestens helhed – umærkeligt, fordi der ikke blev lavet nogen numre – umærkeligt, fordi den sande kunst altid røber sig som det naturlige, der bringer alt på rette plads. Og ved at høre Wöldikes gudstjenestespil har jeg altid tænkt, at hvis troen har et musikalsk udtryk – og det tror jeg, den kan have – så må det netop være *sådan* – nemlig som et udtryk for den tro, der ydmygt og taknemmeligt bøjer sig for den største helhed af alle – den tro, der hager sig fast i Guds uudgrundelige barmhjertighed i håbet om en glædelig opstandelse for Jesu Kristi skyld.

Derfor skal det lyde igen: *Lad Kristi ord bo rigeligt iblandt jer, så I med visdom lærer og påminder hverandre med psalmer, lovsange og åndelige viser, idet I synger med ynde i jeres hjerter for Gud* – den Gud, der kalder på troens svar just i den klingende lovsang – den Gud, om hvem vi om lidt skal synge:

Du er i det hellige ord,
du gav os i hjerter og munde,
du blandt vore lovsange bor,
som røsten blandt fugle i lunde;
så lidt som dit ord,
så lidt kan dit kor,
dit sjungende folk gå til grunde!

AMEN

Nogle glimt af Mogens Wöldikes erindringer fra tiden før 1920

Alle, der kendte Mogens Wöldike vil huske ham som en glimrende fortæller, – plastisk, levende og morsomt kunne han berette om tildragelser og personer, som han havde oplevet langt tilbage i tiden. Fra mange sider prøvede man at overtale ham til at nedskrive sine erindringer, men forsøgene strandede – han befandt sig ikke vel ved at skulle meddele sig på prent; han følte, at den skriftlige fremstilling blokerede hans fortælleevne, så at sige krævede en anden ”stil” end den mundtlige

For nogle år siden gjorde Wöldike imidlertid en begyndelse på sine memoirer, som han sendte i håndskrift til medlemmer af arbejdsudvalget, hvem han gav frie hænder til at bestemme om de skulle publiceres eller ej. Selv syntes Wöldike ikke at ”det var noget”. Når vi har taget disse tilløb til hans erindringer med i dette årsskrift, er det fordi de på en personlig måde belyser den grundlæggende fase i Wöldikes løbebane og samtidig fastholder nogle af de levende og morsomme oplevelser og indtryk fra de unge dage, som mange af os har hørt ham berette om, men som i hvert fald den yngre generation næppe kender. De gengives her som de foreligger uden ændringer, blot tilføjet årstal for nogle af de personer, som omtales.

Redaktionen.

Arv, miljø, opvækst

Mine forældres slægter stammer begge fra Sønderjylland, Wöldike-slægten fra Husum og Boisen-familien fra Gram Herred i Nordslesvig. Wöldike var navnet på en række præster og andre embedsmænd, der siden ca. 1600 virkede både i kongeriget og i Hertugdømmerne, som det var skik

indtil 1864. Min farfar, Heinrich Christian W.¹⁾, som var dommer i Flensborg, måtte med sin familie forlade embedet efter krigen. Sine sidste 20 år virkede han som herredsfoged i Bælum. Min far Uffe Hroar W.²⁾ blev skolemand. Som inspektør ved Schneekloths skole var han kendt viden om for rige pædagogiske evner og usædvanlig musikinteresse. Han elskede sang og blev formand i Studenter-Sangforeningen efter J.P.E. Hartmann, og senere også formand for Musikforeningens repræsentantskab. Intet under, at musiklivet på hans skole blomstrede i de 46 år, det blev ham forundt at bruge sine evner. En af hans gamle elever, dr. phil. K.F. Plesner har i anledning af skolens 100-års dag skildret ham så levende: ”Der var noget af en Folmer Sanger over Wöldike; det fyldige, krusede hår (efter sigende brugte han det som pennevisker!), gammeldags hængende mustache, stort flagrende slips, langskødet figurfrakke og bredskygget kunstnerhat – den, han som en af de første her til lands i sommervarmen vovede at bære i hånden i stedet for på hovedet. Han var festlig at skue, en smuk og statelig mand, barnlig og hjertensgod af sind, med myndig alvor, svingende mellem sol og byger, men afvæbnende ved sin naturlige charme, et ægte og et rigt menneske. Han var den store børneven, den fødte lærer, en lykkelig mand, der elskede sin skole og værnede om dens minder og traditioner – Schneeklothianeren fremfor nogen”.

Familierne Boisen forlod Sønderjylland allerede omkring midten af det 19. århundrede og slog sig ned i Kalundborg som møllere. Min morfar, Godfred Boisen³⁾, flyttede 1875 til København, hvor han løste borgerskab som grosserer og etablerede en eksportforretning i korn.

Min mor, Christine⁴⁾, var en udmærket pianistinde; hun fik sin uddannelse hos Franz Neruda, som efter Gades død i 1890 var blevet dirigent i Musikforeningen. Han var almindelig anset som en betydelig pædagog. Jeg kan huske Neruda. En gang imellem henlagde han som en særlig gunst mors undervisningstime til vort hjem, og jeg fik allerede som halv-voksen dreng lov til at sidde i en krog af stuen og høre på. Jeg er da vokset op i et hjem, hvor kammermusik og sammen-sang var et væsentligt led i familielivets glæder.

Takket være arv og miljø var det for mig helt naturligt at tænke på musikken som levevej. Mine tidligt udviklede færdigheder i orgelspil og salmesang blev udnyttet i skolens morgensang, hvor vi var et lille orgelspil-team – foruden mig: Erik Abrahamsen, Sv. Chr. Felumb, Povl Ham-

burger og Jens Peter Larsen, som alle senere kom til at beklæde vigtige poster i dansk musikliv. I sammenspil med kammerater i hjem og skole dyrkedes endnu fortrinsvis den klassisk-romantiske musik. Imidlertid sørgede min kloge mor for, at jeg allerede i skoletiden supplerede min klaverundervisning med musikteoretisk uddannelse hos komponisten Paul Hellmuth⁵). Han var Carl Nielsen-elev og Laubs vikar i Holmens kirke. Så foruden at få en udmærket teoriundervisning blev jeg belært om mangt og meget vedrørende de to, som var hans profeter – som de skulle blive mine! Jeg begyndte da også at studere deres værker og søge lejlighed til at høre dem.

Vore hjemlige drøftelser om en mulig fremtid for mig som musiker var gået lidt i stå. Min far mente, at jeg gennem et studium inden for humaniora havde mulighed for at opnå gode økonomiske kår. Han mente også, at musikdyrkelsen ville have fordel af en sådan ordning. Jeg syntes imidlertid, at dette arrangement var uantageligt; den professionelle musikudøvelse ville, før eller siden, kræve ”hele manden”.

Vi fik begge ret! Det viste sig nemlig, at musikfaget ved universitetet just det år, jeg blev student (1915), havde fået regler for magisterkonferens i musikhistorie. Min far fin ”sin” universitets-eksamen, og jeg en større mulighed for at trænge dybere ind i musikkens væsen.

Men det var ikke nok! Mit utrættelige fædrene ophav måtte da også have undersøgt, om mine evner nu også var tilstrækkelig store til en professionel musiker-karriere. Så han bad *Carl Nielsen* om at vurdere mine muligheder. En dag stillede jeg så i boligen i Frederiksholms Kanal for at kende min skæbne. Jeg blev anbragt i et lille sideværelse og skulle fortælle, hvilke intervaller, akkorder med omvendinger og modulationer, han spillede. Derefter spillede vi firhændigt nogle afsnit af en symfonisats, og til sidst tog han sin violin frem, så vi sammen kunne spille lidt af 1. sats af Beethovens 2. sonate for klaver og violin. Ved at give sig så god tid, ved at variere prøven og ved at afbryde og snakke forjog han ganske min nervøsitet. Da jeg et sted løb lidt i tempoet, brød han af og sagde: Tempoet skal holdes; tempoet er det vigtigste af alt – når det er rigtigt, kan alt det andet også blive det; er det forkert, bliver ingenting rigtigt. Og da jeg gik noget let hen over et par pauser, fik jeg noget at vide om, hvor vigtig pausen var for spændingen i musikkens forløb – noget han jo senere har beskrevet så åndfuldt i ”Levende musik”. Bortset fra, at jeg bestod eksamen, var det en

stor oplevelse at møde en mand af hans format, der med en sådan interesse og varme gav sig til at hjælpe en novice på vej. Denne interesse for ungdommen var typisk for ham. Da jeg nogle år senere var godt i gang med min kirkemusikalske korvirksomhed, fik jeg tilbudt et arbejde som leder af et udmærket mandskor, "Bel Canto".

Jeg sagde nej til det, men alligevel stod der næste dag i avisen, at jeg skulle overtage ledelsen af dette kor. Dagen efter kom der et langt brev fra Carl Nielsen, som var i Jylland, hvori han indtrængende anmodede mig om ikke at påtage mig et sådant hverv. Jeg skulle samle mig om Palestrinakoret og de kirkemusikalske opgaver; såfremt det var økonomiske årsager, der nødte mig, behøvede jeg ikke tænke på det – han skulle nok i så fald skaffe mig den fornødne støtte.

Sådan var han – han fulgte dem, han brød sig om, i deres arbejde, og var man engang kommet under denne mands fortryllelse, slap man ikke godvilligt kontakten med ham.

Uddannelse

Efter studentereksamen fra Schneekloths skole 1915 meldte jeg mig da til musikstudiet ved Københavns Universitet, og søgte dernæst professor *Angul Hammerich*⁶ for at spørge ham til råds om tilrettelæggelsen af mit studium. Han var hyggelig og ivrig efter at hjælpe mig og tog det ene fire-fem binds-stærke værk efter det andet ned fra reolen, indtil bordet var fuldt. Jeg har nok set lidt betuttet ud ved de mere end 1000 sider til at begynde med, for pludselig sagde han: "De skal såmænd ikke læse alt det dér; gå hjem og læs mine artikler i Salmonsens Leksikon. Jeg er den eneste, der har skrevet om arabisk musik, for det ved man ikke noget om!" Jeg vidste, at Hammerich undertiden morede sig med at dække sine udtalelser bag en gådefuld spøg. Jeg tror, formålet her blot var at berolige den lidt forskræmte novice!

På vort konferens-hold, som var det første her til lands, var vi kun fire studerende: Knud Jeppesen, Erik Abrahamsen, Torben Krogh og undertegnede. Vi var i gode hænder hos Hammerich. Han havde bag sig et stort forskningsarbejde i dansk musikhistorie, så vi nød godt af han ekspertise på dette vigtige område.

Der var andre emner, der også havde hans særlige interesse. Han var jo stifter og i mange år leder af vort musikhistoriske museum⁷⁾. Det var hans baggrund for offentlige forelæsninger om de gamle instrumenter, af og til støttet af fremførelser af ældre musik, hvor instrumenterne gjorde dette muligt. – Jeg kan også huske et spændende semester, da han gennemgik nodeskriftens historie. Han forelagde os en række pergamentblade – de sørgelige rester af et senmiddelalderligt *Graduale Romanum* i neumeskrift. Det skulle vi omsætte til almindelig notation. Det var svært for os alle, også for vores professor, men han formåede at få os til selv at løse opgaverne, og det var vel egentlig meningen med disse forskningsøvelser.

Der var dog områder, hvor undervisningen stod svagere. Teoretiske fag som formlære, stilanalyse eller generalbas, som er nødvendige for at trænge dybere ind i musikkens væsen, forekom kun sjældent. Det kunne der imidlertid rådes bod på: *Thomas Laub* havde noget, han kaldte ”den historiske musikundervisning”. Det ligger jo næsten i navnet, at her kræves et studium af de forskellige epokers tonesprog som basis for en skildring af musikkens levnedsløb. Det var da også helt naturligt, at jeg supplerede mit mere ”akademiske” studium med en gennemgang af den Laub’ske musikhistorie.

Af praktiske grunde ønskede Laub kun at undervise to elever ad gangen, så han kunne være sikker på deres visuelle medleven i alle detaljer. Man blev anbragt på hver sin side af flyglet, mens han fortalte, sang, spillede og forklarede den musik, han ville gennemgå. Han var ikke nogen stor pianist og slet ikke sanger, så det var ikke de ydre ting, der fængslede, – det var gløden i hans stemme, udtrykket i hans spil og den bundne varme, der strømmede gennem det hele.

Som studiekammerat havde han givet mig *Margrete Laub-Hansen*⁸⁾, hans niece. Jeg kendte hendes fine musik-øre og hendes dybe forståelse af salmesangen; den var hun vokset op med, som man siger – i dette tilfælde næsten bogstaveligt: Originalmanuskriptet til ”Giv mig, Gud, en salmetunge” har påskrevet ”Til Margrete fra Morbroder”, datoen 1.2.1896 – var hendes første fødselsdag!

Organisteksamen

Oprindeligt var uddannelsen af organister forbeholdt musikkonservatoriet. Først i 1915, da Carl Nielsen var blevet medlem af konservatoriets bestyrelse, åbnede man dørene, så studerende, der havde kvalificeret sig på anden måde, kunne få deres arbejde bedømt på konservatoriebasis.

Komponisten Paul Hellmuth, organist ved Sct. Thomas kirke på Frederiksberg, påtog sig at forberede Margrete Laub-Hansen og mig til prøven, og efter ca. halvandet års undervisning indstillede han os som ”privatister” til konservatoriets eksamen. Vi bestod begge prøven ”med anerkendelse”.

Med eksamen vel i hus skulle der være mulighed for vikar-arbejde. Jeg fik da også omgående et måneds-vikariat i Vartov kirke, og jeg glædede mig til *min første gudstjeneste*. Det var i øvrigt et meget stilfærdigt foretagende: En teologisk kandidat skulle have sin ”dimis”, så der var kun universitetsfolk og et par familiemedlemmer til stede. Men det gjorde ingen skår i min glæde, – dette har var jo *virkelighed*. Da vi nåede til postludiet, var det en sådan fryd at ”fantasere”, at det ikke lod sig standse. Men jeg havde glemt at tage misteltenen i ed, for pludselig siger kirkekonen, som trådte bælgen: ”Der er ikke flere dernede, så De kan godt slutte med en akkord!”. Jeg mente det var nødvendigt at hævde min myndighed, så jeg sagde: ”det skal jeg nok selv bestemme”. ”Nå, ska’ De det?”, sagde hun – og gik. Jeg fik travlt med at finde en passende slutningakkord, inden orglet med sit dybe suk ville demonstrere min afmagt – det havde jeg rigtig godt af!

De to vikarer

I 1918 måtte Paul Hellmuth af helbreds-mæssige grunde opgive sit arbejde, så Laub måtte finde ny organistvikar. Da han nødigt ville begynde forfra endnu en gang, søgte han sit objekt blandt organisterne i elevskaren. Valget faldt endnu en gang på makkerparret (Laubine-Wöldike), som skulle dele vikariatet. Det var en dejlig løsning: Jeg ville få intensiveret mit forhold til mesteren, og Margrete ville få megen glæde af sin dybe viden om og forståelse af gudstjenesten og dens salmer. I mange år var jo familiekredsen den ”menighed”, som først hørte og sang hans melodier, og det var hun vokset op med og kunne bringe videre.

Når vi havde fri, lyttede vi til Laubs orgelspil, så vi efterhånden fik et klart indtryk af, hvordan han fra orglet styrede menighedens sang, – det var ingenlunde let, da der til højmesse i Holmens kirke jævnlig var over tusind mennesker, spredt over det store areal. Når det alligevel virkede så ubesværet, skyldtes det hans usædvanlige sans for rytme og tempi; det gav ham en naturlighed og frihed i salmespillet, som i sig selv var en uforglemmelig oplevelse.

Mine fire kirker

Jeg har altid været meget interesseret i vore gamle kirkers arkitektur. Jeg var tidlig fortrolig med bygningernes stil, deres historie og deres inventar, hvoraf meget jo kan være klenodier af højeste kunstneriske værdi. Når tankerne om fremtiden havde frit løb, endte de gerne med ønsket om, at det måtte times mig at blive organist ved en af vor bys skønne kirker.

Det kunne jo vare længe, inden jeg kom så vidt – men det gjorde det ikke! Jeg har i min 50-årige tjenestetid været organist i fire af de gamle kirker: Reformert kirke, Holmens kirke, Christiansborg Slotskirke og Københavns Domkirke.

Tysk – fransk reformert kirke

I foråret 1919 blev stillingen som organist ved denne kirke ledig. Det var på forskellig vis et meget attraktivt sted. Kirkerummet med dets rene rokokko var et af byens skønneste, og kirkens orgel var et fint gammelt Köhne-orgel fra 1878, som – formentlig på grund af sparsommelighed – havde undgået enhver modernisering, så det stadig havde sin klassiske skønhed. Dertil kom, at der udover søn- og helligdagens tjenester kun var yderst lidt at gøre, så jeg kunne fortsætte mit vikararbejde for Laub. Jeg søgte da embedet, hvorefter den tyske pastor Voelzel bad mig spille til en højmesse, så han og nogle musikinteresserede fra menigheden kunne danne sig et skøn over, om jeg passede til arbejdet, – det gjorde jeg, mente man!

Mens jeg var ved kirken, fik den besøg af *Albert Schweitzer*, som var nogle dage i København for at give Bach-koncerter, hvor frivillige bidrag skaffede ham midler til driften af hans hospital i Afrika. For at glæde mig inviterede pastor Voelzel mig til et lille aftenselskab, hvor han forestillede

mig for den berømte mand og spurgte ham, om han ikke kunne gøre noget for "vores unge organist". Et par dage efter vækkede telefonen mig klokken 7 morgen; det var Schweitzer, som spurgte mig, om jeg havde lyst til at træffe ham kl. 8 ved Trinitatis kirke, hvor han skulle forberede sin koncert om aftenen. Jeg var der i god tid; lidt efter nærmede sig en mandsperson, der lignede Schweitzer, men syntes mig alt for tyk, så jeg kiggede den modsatte vej, indtil et "Guten Morgen" afslørede, at det altså var Schweitzer. Hans svære omfang viste sig at skyldes nogle vældige jakkelommer, som rummede fire bind af Bachs orgelværker!

Jeg fik lov at sidde ved siden af ham på orgelbænken, mens han øvede sig, og i fire timer lyttede jeg helt fortryllet til den store mands skønt syngende melodiske legato og hans ophøjede, rolige tempi, så helt anderledes det, jeg ellers havde mødt hos besøgende orgelvirtuoser. Hver gang han begyndte på gennemgangen af et Bach-værk, fortalte han mig om de historiske forudsætninger for dem, analyserede værkets struktur og viste nøje, hvordan den Bach'ske melodilinie skulle fraseres. Han talte om Bachs klangideal, om hans orgler, og om hvordan man på vor tids instrumenter kunne komme så tæt som muligt ind på livet af Bachs ønsker i så henseende. Det var en vidunderlig oplevelse. Jeg lærte mere i de fire timer end i de foregående fire studieår!

Fyrretyve år senere mødte jeg endnu engang Albert Schweitzer. Ved en festlighed på Københavns Universitet skulle han hædres med Sonningprisen, og man havde bedt mig stå for den musikalske side af sagen. Radioens kammerorkester og Københavns Drengekor omrandede den celebre begivenhed med Ouverturen fra Bach's første orkestersuite og indledningskoret af kantaten "Wachet auf, ruft uns die Stimme". Bagefter gik jeg ned i konsistorialesalen for at hilse på Schweitzer og præsenterede mig som tidligere elev af ham. Jeg kunne se på ham, at det havde han – forståeligt nok – ikke den ringeste anelse om. Jeg fortalte ham så om den store oplevelse, det i de unge år havde været at følge ham i hans arbejde hin dag for længe siden. Det morede ham, og han tog mig under armen og gik rundt og forestillede mig for diverse professorer som "min elev, domorganisten". – Så vidt Albert Schweitzer.

Vi havde imidlertid også besøg af en orgelkunstner af en helt anden observans, *Karl Straube*,⁹⁾ kantor ved Thomaskirken i Leipzig, tysk kirkemu-

siks mest ærefulde post. Han var kendt for sine radikale bearbejdelser af barokkens orgelmusik, så da han ligesom Schweitzer af og til koncerterede på vore breddegrader, burde vi forsøge at kontakte ham. Det lykkedes; han var villig til at holde ”Meisterkurs” nogle uger i sin sommerferie, som han tilbragte i Danmark for at rekreere sig efter krigsårene.

Der meldte sig en lille skare organister og studerende, dels aktive, dels blot iagttagende. De kom ikke til at fortryde det. Straube var en fascinerende og forstående pædagog; selv lærte jeg meget, først og fremmest på det spilletekniske område.

En dag bad han mig spille Buxtehudes berømte Toccata i g-mol med undertitlen Præludium og Fuga. Præludiet indledes med tostemmige figurationer af improvisatorisk art, som med stigende intensitet følges til vejs ende. I 7’nde takt sætter pedalets rørstemmer ind med det dybe magtfulde tema, som her kaldes ”Basso ostinato” – det skal spilles 7 gange i træk! Der er ingen tvivl om, at Buxtehude her har ønsket et forte, og at dette forte skal holdes til satsens slutning. Den efterfølgende fuga er en kontrast; det smukke cantilene og den rolige kontrapunktik præger hele satsen, – man fornemmer slægtskabet med Corelli!

Da jeg var færdig, sagde mesteren til os: ”Lieber Herr Magister Sie sind doch ein naiver junger Mensch, so kann man das Stück gar nicht spielen, es muss ganz anders raffiniert gemacht werden, – ich werde mal vorspielen”.

”Raffinementet” var altså det moderne fabriksorgels generalcrescendo; det gav mulighed for dybere dynamik og udvidet tonalitet, for at opfylde romantikkens ønske om at følge med i den almene musikudvikling. Men frihed og expansion skal man fare varsomt med, når stilarterne skifter.

En ugestid senere bad jeg Straube, om jeg måtte spille Toccata’en endnu en gang. Jeg gjorde det med så mange af hans rettelser, som jeg kunne huske. Svaret kom, ligesom sidst, men med modsatte fortegn: ”Lieber Herr Magister, Sie sind doch ein romantischer junger Mensch, – so kann man das Stück gar nicht spielen, es muss ganz einfach gespielt werden, – ich werde mal vorspielen”. Og så spillede han på den baggrund, jeg havde skitseret i denne lille seances begyndelse.

Hvad han egentlig havde ment med alt dette, ved jeg ikke, men jeg tror, han var ved at blive klar over, at han måtte fornægte nogle af sine tidligere

bearbejdelser af J.S. Bach. Da jeg nogle år senere hjalp ham ved en koncert i Vor Frue Kirke, prøvede jeg at trænge ind på problemet. Han skulle spille Bachs h-mol Præludium og fuga fra bind II, hans egen udgave heraf, som kom i 1913 og efterhånden vakte megen modstand. Han spillede pragtfuldt i fineste stil, så jeg kunne ikke dy mig, men spurgte: "Herr Professor, Sie spielen nicht wie da steht?". Han blev rasende og sagde: "Zuerst schimpft man mich, weil ich spiele wie da steht – und dann schimpft man mich, weil ich nicht spiele wie da steht".

I løbet af 1920 sluttede jeg mine studieår, jeg tog min magisterkonferens, jeg giftede mig, og jeg udnævntes så til mit andet embede, Homens kirkes kantorat.

Data vedr. de nævnte personer

- 1) Heinrich Chr. W. 1818-87.
- 2) Uffe Hroar W. 1856-1926.
- 3) Niels Gotfred B. 1841-1926.
- 4) Christine W., f. Boisen 1870-1933.
- 5) Paul Hellmuth 1879-1919, jfr. Torben Schousboe: "Barn af huset – ?", DKA 1969-70.
- 6) Angul Hammerich 1848-1931.
- 7) Musikhistorisk Museum stiftet 1897. Det kan tilføjes at Wöldike senere gennem en lang årække – 1931-77 – var medlem af museets bestyrelse.
- 8) = Margrete Schou 1895-1984; om "Laubine", se Søren Sørensens mindeord i DKA 1983-84.
- 9) Karl Straube 1873.-1950.

GUDSTJENESTE OG FOLKELIGHED

Af Christian Thodberg

Den kristne gudstjeneste får sin form – evangeliet skaffer sig hørt og giver genlyd på det sprog og i det folk hvor det slår rod. Jeg vil hævde, at det er kristendommens livsbetingelse. Det er en slags gentagelse af pinsens under: Se, er de, der holder gudstjeneste, ikke alle sammen kristne? Hvordan kan de dog gøre det på så forskellig måde? – vil mange fulde af forundring og måske også af skuffelse sige. Det er denne spænding mellem gudstjeneste og folkelighed, der her skal være temaet.

Den kristne gudstjeneste er en levende ting. I princippet er evangeliet og svaret på det altid det samme, men alligevel kan det ikke rummes i en een for gang for alle given form. Den kristne gudstjeneste må altid ”oversættes” og genformuleres med henblik på nye slægtled og nye udtryksformer.

Det hænger atter sammen med, at den kristne gudstjeneste altid ud fra evangeliet viderefører et opgør med menneskets uudryddelige trang til at hævde sig selv over for Gud og forsøg på at bemægtige sig Gud. Den trang ligger dybt i al religiøsitet. Opgøret har Götz Harbsmeier med en lille omskrivning af Paulus (Rom. 10,4) formuleret sådan: Kristus er al religions ophør og dermed al gudstjenestes ophør. Men dermed holder man ikke op med at holde kristen gudstjeneste. For det opgør, der er tale om, finder sted netop i den religiøsitet, der på forhånd er menneskets. Kun derved bliver opgøret muligt, og derfor har det religiøse miljø, som kristendommen mødte, altid været det medium, hvori gudstjenesten kom til orde, og så sandt som det religiøse miljø afspejler ethvert folks egentlige livsforståelse, er gudstjenestens videreførelse og fornyelse altid foregået i et møde mellem kristendom og folkelighed. Når gudstjenestens udform-

ning blev til i dette møde, har kristendommen naturligvis altid løbet risikoen for at bukke under og gå til grunde.

Dette møde kan kun beskrives historisk og konkret. Fra begyndelsen var kristendommen en jødisk sekt. Allerede NT selv er som kirkens første alterbog et gigantisk forsøg på at fastholde kristendommens egenart i forhold til jødedommen – på en dobbelt måde: dels med påstanden om, at kristendommen er en opfyldelse af jødedommens egne forjættelser og derfor den sande jødedom – dels i et direkte opgør med jødedommen.

Eller sagt på en anden måde: den første kristne gudstjeneste forblev i sin oprindelse tro mod den jødiske folkelighed. I og med at jødedommen var en bogreligion med oplæsningen af loven og profeterne i synagogegudstjenesten, fortsatte kirken med to nye læsninger, apostelskriften og evangeliet. Men beholdt de to gamle jødiske læsninger, men tolkede dem frit efter det mønster, som jøderne havde fastlagt med deres bibeloversættelse til græsk, Septuaginta. Dermed var den kristne gudstjeneste allerede inde i det møde med den hellenistiske verden, som Septuaginta startede.

Et andet vigtigt folkeligt element overtog de kristne, nemlig Psalteret. Dets folkelige kraft bestod deri, at solo-sangeren, protopsalten, sang psalmen igennem vers for vers, mens folket indimellem sang deres omkvæd – en sætning fra psalmen eller et ord hentet andetsteds fra – den stærke responsoriale syngemåde, som man senere møder i folkevisen og stadigvæk kan høre i afrikanske menigheder og i de sorte kirker i USA. Men det var vel at mærke omkvædet, der gav psalmen dens kristne mening.

Således erobrede de kristne GT, og derfor er de moderne forsøg at oversætte den hebræiske og dermed den jødiske bibel altid problematiske, fordi kirkens GT er så afhængig af Septuaginta og siden Vulgata (oversættelsen til latin), at det kan mærkes langt ind i salmerne i salmebogen i dag. Der er en markant forskel på jødernes og de kristnes GT.

De første kristne forblev på deres måde tro mod den jødiske folkelighed i deres overtagelse af ugen som den hellige tid. Søndagen – den første dag i ugen – blev den kristne helligdag som et evigt minde om den centrale apostoliske forkyndelse: Jesu død og opstandelse, og andre dage i ugen fulgte med: ”Lad ikke jeres faster falde sammen med hyklernes (dvs. jødernes); de faster jo mandag og torsdag: I derimod skal faste onsdag og fredag”, hedder det meget kontant i *Didaké*.

Med søndagen og mindet om opstandelsen levede de første kristne i

forventningen om Herrens snarlige genkomst. Et kirkeår som jødernes og de omkringboende folks var de ikke dengang interesserede i: ”Lad derfor ingen dømme jer for mad og drikke eller med hensyn til højtid, nymåne eller sabbat; det er altsammen kun en skygge af det, der skulle komme, men sagen selv kom med Kristus” (Kol. 2,16-17).

De kristne overtog uden vaklen en så folkelig initiationsritus som overøsningen med vand, men med dåben kristianiserede man handlingen totalt: at døbes vil sige at dø og begraves og opstå sammen med Kristus – svarende til, at de første døbeord formentlig har været trosbekendelsens treledede spørgsmål fulgt af dåbskandidatens svar: Credo – jeg tror – efterfulgt af neddykkelsen efter hvert spørgsmål.

Den vigtigste kristne ritus var naturligvis den videreførelse af Jesu måltidsfællesskab med toldere og syndere, som man fortsatte med nadveren – tæt forbundet med Jesu sidste måltid og med det jødiske påskemåltid og ganske særligt dets eskatologiske elementer. Her sidder Kristus stadig for bordenden som værten og indbyderen, der i kraft af sin lidelse og død giver sig selv i brødet og vinen, der vandrer kredsen rundt. Her bekræftes det inderligste fællesskab med Herren og deltagerens fællesskab med hinanden. Her proklameres, at menigheden midt i verdens tid lever i Guds tid, der snart skal bryde ud synligt for alle, når Herren kommer igen. Tanken om at leve i en historie og i en bestemt tid, der er Guds, er ægte jødisk, men igen totalt kristianiseret.

Netop fordi denne tanke var jødisk, var nadveren det element i den kristne gudstjeneste, der var vanskeligst at fastholde i mødet med den hellenistiske verden. Det ser vi, da Paulus kom til Korinth og opdagede, at man der opfattede nadverens brød og vin som stoflige formidlere af den guddommelige spise. Han forkastede ikke tanken. Han blev for grækerne som en græker. Men i sit opgør med den hellenistiske menighed i Korinth kritiserede han privatiseringen af måltidsfællesskabet – at de rige spiste sig mætte, inden de gik hen til det symbolske nadvermåltid – ved at indskærpe, at de, der modtog brødet og vinen på den baggrund, spiste og drak sig til døde, fordi de havde gjort sig uværdige ved at krænke fællesskabets lov. I den konkrete situation talte Paulus kristendommens sag på den hellenistiske folkeligheds præmisser, men løftet ud af denne sammenhæng fik den ensidige tale om nadverens stoflighed og om værdighed skæbnesvangre følger for nadverforståelsen op igennem tiden lige indtil i

dag. Eller anderledes udtrykt: Gudstjenestens møde med folkeligheden har ikke altid været lige lykkeligt.

Hvis vi går længere op i gudstjenestens historie, kan vi især for den vesterlandske kirkes vedkommende fastslå at forholdet mellem gudstjeneste og folkelighed blev et andet. Så længe kristendommen ekspanderede, blev forholdet mellem gudstjeneste og folkelighed i hovedsagen til et virkeligt møde. Men da kirken konsoliderede sig, mistede gudstjenesten sin karakter af et møde med et folk. Det skete i takt med, at kirken og gudstjenesten, hvad angår den ydre form, nåede kunstneriske højdepunkter – i kraft af inddragelse af fremragende kunstnere og fx professionelle sangere og musikere. Gudstjenesten æstetiseredes og blev på mange måder ufolkelig.

Det gjorde den, forsåvidt som man fastholdt latinen som kirkeligt sprog, som folket ikke forstod, men det skete måske allermost derved, at den folkelige sang i kirken blev overtaget af de professionelle sangere.

Det kan belyses ved et par eksempler. Det folkelige omkvæd i forbindelse med de responsorialt fremførte Davidspsalmer forsvandt til fordel for en raffineret melismatisk melodi, dvs. en melodi med mange toner til hver stavelse, og Davids-psalmen selv, der hidtil havde været rygraden i led som graduale og halleluja, blev reduceret til 1. vers af psalmen. Dels blev leddet taget af af folkets mund, dels blev teksten til omkvæd og psalmeverset uforståelig selv for dem, der kunne latin. Musikalsk-æstetisk var det et højdepunkt, men for gudstjenestens folkelighed var det katastrofalt.

Fra østkirken indførte man i den tidlige middelalder den store indledende kirkebøn med 12-15 bønner reciteret af præsten, mens menigheden ind imellem sang Kyrie eleison – Herre, forbarm dig. Her blev omkvædet også overtaget af koret og spundet ud til en lang melodi i en fin melismatisk form. Det fik teologiske konsekvenser, fordi man på et tidspunkt følte, at præstens monotone bønseråb var æstetisk generende, og derfor afskaffede man kirkebønnen! Derfor kan den katolske liturgihistoriker, Jungmann, med rette sige, at man herefter ikke vidste, hvem der råbte, og hvorfor man råbte om Herrens forbarmelse. Og alligevel vil vore dages gudstjeneste-fundamentalister have indført Kyrie-leddet som et umisteligt led fra den gamle gudstjeneste uden at agte på den folkelige sammenhæng, hvori det oprindeligt indgik.

Dermed er ikke sagt, at den folkelige gudstjeneste-fromhed i middelalderen ikke var stor og intens. Man ”hørte” gudstjenesten, og man ”så” gudstjenesten, men selve gudstjenesten blev fremført af præsten og de andre professionelle. Dermed fik menigheden et stærkt indtryk af gudstjenestens præstationsside. Folket skulle jo også ved en intens sjælelig medleven over for sig selv garantere, at man var med. Borte var folkets kraftige og lydelige svar på tiltalen i gudstjenesten og dermed også befrielsen. Fra nu af levede den folkelige kristendom ikke af, hvad der faktisk blev sagt og sunget i gudstjenesten, men i den oplevelse af gudstjenestens drama, som de samtidige gudstjenesteforklaringer indprentede som en billedlig fremførelse af frelsens historie fra skabelsens første dag indtil og med himmelfarten. Højdepunktet var den ublodige gentagelse af golgata-offeret i nadverritualet. Offertanken i den katolske messe har mange rødder, men en af de væsentlige forudsætninger var gudstjenestens æstetisering.

Naturligvis var den senmiddelalderlige gudstjeneste ikke totalt ufolkelig, selv om menigheden var inaktiv. Tværtimod svarede denne gudstjenesteform til væsentlige elementer i menneskets naturlige religiøse trang, når vægten lagdes på den sjælelige medleven og den åndelige oplevelse, men billedet af Gud blev farvet af gudstjenestens form, sådan som vi lærer det af Luther, der levede netop i dette gudstjenestlige miljø: den strenge og krævende Gud var nærværende, men den nådige Gud var fjern.

Den senmiddelalderlige gudstjeneste skal ikke blot fremhæves som et historisk fænomen, men også som et billede på den degeneration, som enhver kristen gudstjenesteform til enhver tid kan lande i.

Ingen levede så intenst i den senmiddelalderlige gudstjenesteform som Luther, og netop i kampen for at få en nådig Gud gjorde han op med den senmiddelalderlige gudstjeneste. Den lutherske reformation mærkedes af det brede folk først og fremmest som en gudstjenestlig reformation.

Prædikenen på modersmålet skulle stå i centrum. Den hidtidige gudstjeneste rensede Luther først forsigtigt i 1523, men allerede i 1526 forkastede han alle de latinske sange og prosaled og erstattede dem med tyske salmer. Dermed kom det igen til et ægte møde mellem gudstjeneste og folkelighed – som i den tidlige kirke. Gudstjenesten skulle indrettes og stadig ændres af kærlighed til den næste, der skal fatte og forstå. Dermed forkastede Luther ikke en fast gudstjenesteform, for en fast form var net-

op betingelsen for, at folket kan holde ved. Man kan altså ikke blive stående ved den traditionstro Luther fra 1523.

Hermed kan vi godt foretage et større spring, for den danske gudstjenestform blev p.g.a. forskellige omstændigheder uden sammenligning mere trofast mod Luthers gudstjenestepprincipper end andre. Det har virkelig drejet sig om gudstjenestens folkelighed.

Spørgsmålet er nu, om man teologisk har taget Luthers gudstjenstlige principper alvorligt og vurderet vores egen gudstjenestetradition rimeligt.

Selv tilhører jeg den generation, der skylder den dialektiske teologi mest, dvs. genopdagelsen af Paulus og Luther og dermed prædikenen som tilsigelsen af syndernes forladelse – den tilsigelse, der afslører menneskets dybeste hensigter: dets synd, dets ulydighed, dets trang til at bemægtige sig Gud, ja sætte sig i Guds sted, men tillige den tilsigelse, der giver livet en ny begyndelse – dvs. genopdagelsen af en glemt kirkelig tradition.

Hvilke konsekvenser har det fået for synet på gudstjenesten? Den dialektiske teologi har stort set givet to svar.

(1) Den konservative fløj gav os en slags liturgisk fundamentalisme. Betød den dialektiske teologi en genopdagelse af Bibelens anliggende formuleret af Paulus og af prædikenens anliggende formuleret af Luther, fik vi en gudstjeneste, hvis fornemste kilde var den klassiske liturgiske tradition såvidt muligt i en reformatorisk tolkning – en kombination, der godt kan sætte en historiker grå hår i hovedet, fordi såvel traditionen som tolkningen i hovedsagen synes at være konstruktioner. Det blev ikke desto mindre for mange teologer den rigtige gudstjeneste fra 1930erne indtil 50erne. Netop med sin binding til traditionen blev denne gudstjeneste stort set urokkelig for sine tilhængere.

(2) Den anden mere radikale fløj gennemskuede dette forsøg på en kirkelig konsolidering. I dette andet gudstjenestesyn blev evangeliets forkyndelse i handlingen på gudstjenesten gjort til den absolutte hovedsag – absolut i den forstand, at man påstod, at den omkringliggende handling i gudstjenesten stedse er blevet udleveret til tilhørernes forgodtbefindende, og det vil oftest sige menneskets syndige forsøg på at bemægtige sig Gud på dets egne betingelser. Denne opdagelse af synden kan jo hente sin inspiration fra Luther og hans opgør med den romerske messe i 1520. I den romerske messe var som beskrevet gudstjenesten i middelalderens

løb blevet drejet 180° rundt. Det var ikke længere evangeliets ”Gud-for-os”, der stod i centrum, men menneskets præstation. I 1520, fx. i *De captivitate Babylonica ecclesiae*, distancerede Luther sig stærkt fra den ydre form. Det afgørende var nemlig den holdning, som evangeliets tilsigelse og troen betingede. Vejen gik fra det indre til det ydre. Den modsatte vej var lovens vej.

Men da den lutherske gudstjeneste i løbet af 1520erne tog form, uddybedes Luthers syn. Evangeliets tilsigelse lød ikke blot ved prædikenen, men naturligvis også ved dåben og nadveren, ved bønnerne og salmerne. Det er den gudstjenstlige revolution, der skete med *Deutsche Messe* 1526, således som det blev nævnt før. Man kan altså ikke blive stående ved Luther 1520.

Som kritik af det gudstjenestesyn, der vil gøre prædikestolshandlingen til det eneste afgørende, kan man indledningsvis indvende: Kan resten af gudstjenesten ikke prædike? Var det ikke meningen med den lutherske gudstjeneste, at der skal være overensstemmelse mellem prædikenen på den ene side og resten af gudstjenesten på den anden side? Er det ikke rent historisk sådan, at et prægnant stykke af en prædiken senere blev en del af teksten i et ritual, fordi det var en god formulering af evangeliet? Bevisligt gælder det, at en salmedigter som Grundtvig først lavede en prædiken, der sidenhen blev en salme. Og endelig: Ligesom enhver gudstjeneste og liturgisk form, hvor rigtig den end kan være, altid under bestemte omstændigheder kan blive en løftestang for menneskets oprør midt i gudstjenesten, således kan prædikenen selvkredsende i sin rene ortodoksi blive den mest ugudelige gudstjeneste midt i gudstjenesten på en langt mere raffineret måde.

Kort fortalt: både den klassisk-traditionelle gudstjeneste med de rigtige læremæssige formuleringer, der virkede som en frisk vind på baggrund af en sentimentaliseret gudstjeneste, og den gudstjeneste, der skal gøres ren af det rene evangelium i prædikenens udformning, repræsenterer berettigede opgør på forskellige fronter, men de bliver ret ufrugtbare for en historisk betragtning af gudstjenestens udvikling og ikke mindst for en vurdering af og et forsøg på gudstjenestens fornyelse i dag. Det drejer sig atter om det ægte møde mellem gudstjeneste og folkelighed.

Med henblik på dette ægte møde kan man i stedet overveje, om gudstjenesten ikke altid bruger et forhåndenværende sprog og en række for-

håndenværende symboler. For selv den kristne gudstjeneste må udtrykke sig i det mønster af ord og billeder, der nu engang findes, og i de holdninger, der er en følge af mønsteret. Dermed har den kristne gudstjeneste ikke fået dikteret, *hvad* den skal sige, men indholdet af sit budskab må den udtrykke i en allerede given form.

Det hænger sammen med, at mennesket af sig selv forholder sig rituelt til tilværelsens helhed, og et ritual i denne ganske almindelige forstand kan bestemmes som en livsforståelse udtrykt i en tilbagevendende fælleskabshandling ledsaget af en fast sproglig formulering i prosa eller poesi.

Der er endnu ikke sagt noget om indholdet, for i sin oprindelse er denne holdning til tilværelsens helhed ikke kvalificeret eller indholdsbestemt, men kan nærmest karakteriseres som en åbenhed over for livets mening og mål. Mennesket må have en gud – siger Luther. Tror du, så har du – enten den sande gud eller afguden. Den sande Gud giver frihed og menneskelighed – derpå kendes han, siger Luther. Afguden derimod gør mennesket til slave af trangen til det uopnåelige.

Luther mener med andre ord, at mennesket som gudskabt væsen har en religiøs holdning, men dermed alene er det ikke en synder. Det kan jo tro på den sande Gud. Eller på afguden. Men tro må det.

Her vælger vi at se det i den faktiske gudstjenestes perspektiv og kan udtrykke det således: mennesket har en uudrydlig ritualtrang. Med faste ord og gentagne formler og handlinger bestemmer mennesket til alle tider sin holdning til livet, dets begyndelse, dets højdepunkter og dets afslutning – sin holdning til dagens begyndelse og nattens komme og til årstidernes vekslen.

Det er ind i denne sammenhæng, den kristne gudstjeneste har talt og udtrykt sig – naturligvis i et bestandigt opgør med den religiøsitet, der har skabt de store, tilsyneladende harmoniske cirkler og sluttede forløb: det runde år, hvor livet dør og vender tilbage, menneskelivet fra fødsel til død forklaret ud fra slægtens evighed osv. Det religiøse ritual, der får lov til at vokse sin egen vækst, vil nemlig ofte forsøge at forjage virkeligheden, det egentlige ansvar for livets trivsel og den realistiske opfattelse af døden.

I sit opgør forkynder kristendommen Gud som skaberen og opholderen og derfor livet som liggende i Guds hånd. Sammen med livets forkrænkethed i sig selv sættes livet i troen på Kristus og hans opstandelse – altsammen fastholdt og fornyet i kirken og dens handlinger. Det er imid-

lertid karakteristisk for de kristne ritualer i deres bedste form, at de knytter sig til den åbenhed over for livets helhed, der ligger i menneskets naturlige rituelle holdning. Det kristne ritual svarer med den stadige genfortælling af evangeliets påstand om, at Kristus genopretter skabelsen og fører Guds børn på plads i Guds rige. Men denne rituelle genfortælling tager farve af det land, det folk, den natur og det klima, den lever i. Den vil være folkets ritual – folkets tro. Derfor stiger genfortællingen dybt ned i folkets liv for at skaffe sig hørt.

Set i det perspektiv er i Danmark først og fremmest salmerne blevet til de rituelle gentagelser. ”Solen rinder op af østerlide”, og der takkes for ”den hvilesøde nat”, men det er først og fremmest en dag, der ”rinder op i Jesu navn” – med den største af alle morgener som baggrund, hvor Kristus ved sin opstandelse friede os ud af mørkets magt og satte os over i sin elskede Søns rige:

Tak og pris og evig ære
være dig, treenig Gud,
som på hænder ville bære
mig af nattens mørke ud! (682,2)

Der kan den syngende frimodigt sætte livet på spil i tjenesten for næsten i den dag, der kommer.

Den klare sol går ned. Dagen er slut, dagværket har ende. Mørket vokser og minder om livets afslutning og dødens gru. Da er Kristus det lys, der skal lyse i morgen og altid:

Gå hen, min krop, og sov, Gud skal i morgen dig,
vække her,
men siden der
til liv evindeligt. (706,5)

På samme måde med årstiderne. Det er ”Herrens år”, der begynder og så nytårsdag (664). Tider og år skifter,
men lad, o Gud, os blive
fast på dit hjerte sat. (670)

Blomstertiden kommer – et billede på nådens overvældende rigdom, på Kristus, den rette Sarons blomst og lilje i Guds dal. Er den jordiske sommers herlighed så stor, er glansen af den himmelske herlighed endnu større. Og når ”skoven falmer trindt om land”, indvarsler efteråret både et nyt forår med glæde og vækst, men folkereligiositetens runde cirkel bry-

des, når der i samme åndedrag synges om, at
en evig sommer hos vor Gud
i paradiset vi finder,

hvor vi skal høste frimodigt som fuglen, der ikke sår og pløjer, og de to
slags "høst" sættes side om side:

For høsten her og høsten hist
vor Gud ske lov og ære,
som ved vor Herre Jesus Krist
vor Fader ville være! (677)

I disse tilfælde er gudstjenesten blevet eet med folket, for såvidt den ud
fra dagens og årets gang og naturen leder ritualtrangen frem til genfortæl-
lingen af evangeliet. Den, der tager salmerne i sin mund, forstår sit dagli-
ge, kendte liv som et skridt i retning mod Guds riges fuldendelse.

Men i den danske salmetradition går vejen ikke blot fra naturen ind i
gudstjenesten, men også fra gudstjenesten ud i naturen, således som det
især er tilfældet med Grundtvigs salmer. Han proklamerer selv sit pro-
gram i så henseende i den berømte prædiken på 2. påskedag 1824: "...da
Han skabte Mennesket i sit Billede efter sin Lignelse, da gav Han dem
Forstands oplyste Øjne til at kiende Hans Gierningers Kraft, til at læse i
den store Billed-Bog, som vi derfor endnu kalde Naturens Bog, og see
hvad alle Ting havde at betyde". Derfor skal vi dristigt bruge naturens bil-
leder "...til at oplive Tanken om de Ting som vi ikke have seet, men dog
skulle troe og maae nødvendig troe med Liv og Lyst, dersom de skal gjøre
et levende Indtryk paa vort Hjerte, saa det vorder os en Glæde at vandre i
Guds Ansigts Lys".

Derfor smelter julen uanstrengt sammen med den danske vinter, når
englene bydes velkommen:

Trods klingrende frost godt år I spå
for fugl og sæd i dvale,
synger han i 1824 og fortsætter dristigt med den samme tanke i 1843, da
kristenlivet er vokset og pinseliljetiden er kommet:

nu spår os mer end englerøst
i Jesu navn en gylden høst.

Og det danske forår bliver en genfremkaldelse af Åndens komme med sus
og brus på pinsedagen:

Det ånder himmelsk over støvet,
det vifter hjemlig gennem løvet,
det lufter liflig under sky
fra Paradis, opladt på ny.

I salmen om påskeblomsten bliver påskeliljen – ganske vist i en dobbelt tydning – et billede på opstandelsen, og det så stærkt, at inspirationen til de mange påskeliljer på gravene i forårstiden næsten må siges at være fremkaldt af den efterhånden så folkekære salme.

På Kristi himmelfartsdag bliver den danske forsømmer et billede på Jesu absolutte magt ved Faderens højre hånd i det næsten mest danske salmevers:

Vaj nu, korsets flag, på voven,
rul nu, bølge himmelblå!
Spring nu ud hver bøg i skoven,
sjunger, alle fugle små!
Lillier i højtidsdragt,
I, som fik, trods konger, pragt,
samlar eder, som vi synge,
mens det kimer, tæt i klynge! (220,1)

Men selv om verset er så dansk, lægger man også mærke til, at der er tydelige skriftbelæg for Grundtvigs tydning.

Disse strofer er så kendte, at man sommetider først for alvor lærer at værdsætte dem, når man i længere tid har gået i kirke i et andet land. Der bliver gudstjenesten ofte for kirkelig i dårlig forstand, mens den danske gudstjeneste prøver at lukke verden udenfor ind og dermed skaffe et møde mellem gudstjeneste og folkelighed.

I dansk kristendom har salmerne afgjort betydet mest for den rituelle holdning til tilværelsen. De har dannet det kar, hvori evangeliet blev holdt frem både i gudstjenesten og i den personlige andagt. Salmebogen har virkelig levet op til sit gamle navn: for kirke og hjem. Om man så tør tilskrive salmer denne stilling i dag, er et åbent spørgsmål, men det gjaldt uden tvivl i fortiden, og det stiller ihvertfald meget høje krav til nye salmer. For salmerne er blevet liturgi på en mere indtrængende måde end det, vi sædvanligvis kalder liturgi. Derfor har de danske tilhængere af en klassisk-traditionel gudstjeneste haft så få chancer i Danmark. Man vil fx beskrive den danske gudstjeneste som fattig, fordi den mangler klassiske led som

Kyrie, Gloria, Halleluja, osv. sammen med salmerne, og derfor kan en lærd, men i øvrigt uvidende tysker om spændingen mellem de gamle prosaed og salmerne fx. sige flg.: ”In dieser musikalischen Spannung steckt ein Stück Lebendigkeit, die der ganz in Lieder aufgelösten Abwandlung des Hauptgottesdienstes (z.B. in Dänemark) abgeht (so dass man dort die liturgischen Gesänge jetzt wieder zurückgewinnen sucht)”*) (Fr. Hofmann i *Die evangelische Kirchenmusik* (1967). s. 22). Man kan gætte på, hvorfra dent yske forfatter har sine oplysninger!

Det er en overfladisk betragtning, fordi fx Grundtvig i 19. århundrede med sine salmer kredsede om dåb og nadver gav os så meget tilbage af den klassiske liturgi i en folkelig form, at han afstedkom intet mindre end et mirakel: en lavkirkelig sakramental vækkelse.

Nu har vi i den form, som dagens gang og årstidernes vekslen danner, set, hvordan kristendommen fandt sin plads i folkets liv, og hvordan de store kristologiske fester har ladet sig beskrive af den danske natur, uden at salmerne med disse temaer endte som naturlyrik. Det blev til et møde mellem gudstjeneste og folkelighed. De blev, som det allerede er søgt defineret, til en livsforståelse udtrykt i kirken og udenfor i en tilbagevendende fællesskabshandling ledsaget af en fast sproglig formulering – denne gang i poesi.

Men det er naturligvis de store skæringspunkter, liv og død, hovedvægten hviler på. Ny Testamente formulerer sit budskab på den folkelige baggrund, der gjaldt på den tid, og gudstjenesten fortsætter eller bør fortsætte denne linie.

Det gælder for det første livets opståen, barnet, det ukendte og mærkelige, hver gang et barn fødes til verden. Det har forældre – det får et navn, og det podes ind i en familie, men for ritualtrangen er det ikke nok. Der skal mere til. Barnets svaghed og hjælpeløshed er tydelig nok. Det er jo ikke lutter vtilitet, der her kommer til udtryk – det er snarere risikofylthed både med henblik på den foreliggende situation, men også med tanke på fremtiden – på den skæbne, der nu begynder at formes. Det er en fornemelse, der er særdeles levende selv i dag. Det er et billede på, hvad livet er – et under, men dog fyldt med ukendt fare. Eller sagt anderledes: et barns fødsel og dåben er det religiøse sted, hvor Guds omsorg og hjælp forkynedes og giver ekko. Her vælger jeg ensidigt at nævne dåbens folkereligøse hjemsted for at fastslå ritualtrangen som den kristne forkyndelses bag-

grund. Det er nu engang det sprog, hvori evangeliet skal formuleres. Jeg kunne godt vælge et mere teologisk udgangspunkt og sige: barnedåbens stærke stilling beror på ritualtrangen ved livets opståen og begyndelse. Derfor må ritualet også udformes således, at det bliver et ret kristent svar. Det formåede Luther med sin mest geniale liturgiske indsats, sit dåbsritual fra 1526, der stort set var uantastet i den danske kirke indtil 1912, da Peder Madsen gjorde ritualet kirkeligt og højtideligt på folkelighedens bekostning. Vor barnedåbsproblematik kan til dels, men ikke udelukkende siges at hænge sammen med det dårlige ritual, vi har. Igen glæder man sig over Grundtvigs salmer; uden salmer som *Herren strækker ud sin arm* og især *Sov sødt, barnlille* ville vi være ilde farne. Rent historisk var Grundtvig manden, der var skyld i, at man fastholdt så stærke ord og handlinger som korstegnelsen og forsagelsen, og nutidigt fastholdes de meget stærke, end et ritual kan forklare dem med det vers:

Gudfingrene grande
slog kors for din pande,
Guds enbårne røst
slog kors for dit bryst,
thi skal ingen djævel dig skade. (488,2)

Her mødes folkelighed og gudstjeneste i dåbens situation.

En ligeså levende sammenhæng er situationen omkring livets afslutning, hvor ritualtrangen på samme måde har bundet folket til den kirkelige begravelse indtil i dag.

Det er en sammenhæng, man kan følge op igennem gudstjenestens historie. Peder Palladius fortæller om en grufuld ulykke på kyndelmisse aften på isen imellem Amager og Saltholm, hvor et hold fiskere stod og stangede ål. Pludselig brast isen under dem: "Der var een iblandt de fattige fiskere ved navn Hans Bendtsøn født udi Odense min gamle discipel med salig ihukommelse, han og nogle andre råbte til deres staldbrødre og sagde: kære brødre og gode naboer, lader os ikke falde udi mishåb, fordi vi skulle dø udi dette vand, lad os nu se, om vi nogen tid haver hørt Guds ord udi vor livstid, det vil nu gælde, vi ser den vise død for vore øjne, her må vi blive, det kan ikke andet være, og begyndte at synge denne sang, som vi nu sjunge før prædiken, Nu bede vi den Helligånd, det var af hjertet de sjunge. Da den var ude, da sjunge de denne sang over deres egen død, som vi sjunge over lig, når vi det jorde, Med fred og fryd vi farer hen,

etc. Der var fuld liden glæde på færde med dem, hvo der ville skue dette kød og blod, og hvo der havde set, hvordan de fór heden, men den glæde var udi deres hjerter, at de havde flittigen hørt Guds ord udi deres velmagt, derfor kunne de nu sætte tro dertil og vidste vel, at deres sjæl skulle ikke fordømmes, selv om deres legeme skulle ligge og kastes og synkes udi det vand til dommedag, derfor var de så frimodige og falder dybere ind på isen på deres knæ op indtil armhulerne og bad Gud, at han ville tage dem bort i god tid og sagde til hverandre: kære brødre og gode naboer, hvilke Gud vil endnu spare, at I kunne komme hjem igen fra denne havsnød, sig vore fattige hustruer og børn godnat og se dem til gode for Guds skyld, men vi må ikke mere komme hjem til dem her udi verden. Så sagde de hverandre godnat og faldt så fra hverandre på isstykkerne og sank der hen i Guds vold og nåde”.

Lad være, at den gode Sjællands bisp har forskønnet beretningen en smule, men det står dog fast, at på den tid dækkede begravelsesritualet de pågældendes livsforståelse på en helt bogstavelig måde. De fremførte deres egen begravelse uden præst og degn – vel et af de stærkeste vidnesbyrd om, hvor hurtigt den reformatoriske gudstjeneste slog igennem – eller man kunne også sige: hvor stort behov der var for et begravelsesritual på den tid.

I dag består begravelsesritualet formelt kun af jordpåkastelsesordene, men i praksis efterfulgt af Fadervor og den aronitiske velsignelse.

Der er ingen tvivl om, at disse led står meget stærkt i den folkelige bevidsthed. Til gengæld står en række andre tekster ligeså stærkt, nemlig de populære begravessalmer:

Lyksalig, lyksalig, hver sjæl som har fred

Dejlig er jorden

Jeg er træt og går til ro

Altid frejdig, når du går

Lær mig, o skov, at visne glad

osv., men i grunden ikke ret mange flere.

Det skal her anføres som en bemærkelsesværdig omstændighed i forbindelse med, hvad jeg her kalder ritualtrangen. Helt til og med Kingo havde vi faste salmer til begravelsen, bl.a. de salmer, som fiskerne sang på isen på Øresund. Det var de i forvejen centrale salmer, dvs. et ”ritual”, fordi de stod som faste led ved siden af jordpåkastelsesordene.

Men med det frie salmevalg, der blev en realitet i 1802, er også begravelsesfølget blevet bestemmende, og selv om præsten er den egentlig ansvarlige, er det meget svært at komme uden om de nævnte populære begravelsessalmer. I mange tilfælde opfattes de som værende ”faste” og derfor bliver de også i dag et ”ritual”. Men de populære salmer taler i sammenligning med de gamle meget lidt kontant om døden, forkrænkeligheden, troen og opstandelsen, ja tilslører snarere døden og den sande trøst.

Altsammen er det et udtryk for, at døden ikke som før er indarbejdet i den almindelig kristne forestillingsverden og derfor heller ikke i hverdagssproget. Vi kender begrebet døden, men jeg kan ikke tale om min død som meget andet end en begivenhed med bestemte økonomiske følger. Vi mangler almindelige dagligdags ord for døden og samtalen om døden. Ligesom døden er blevet hjemløs på hospitalet, er den også blevet hjemløs i kirkens sprog. Men ritualtrangen er altså stadigvæk så stærk, at den i de populære salmer har formet sit eget ritual i periferien af gudstjenesten, for et ”ritual” skal folket have. Det vil atter sige, at kirken her har svært ved at forbinde virkeligheden og den almindelige død med hinanden – og det på trods af, at situationen er åben over for det.

Begravelseshandlingen er det sted, hvor kirken i dag møder de fleste mennesker, og derfor er det også det sted, hvor ritualtrangen og det kristne budskab konfronteres skarpest, og det liturgiske problem bliver tydeligst. Denne konfrontation viser i et glimt gudstjenestens almindelige problem, og taler jeg med gudstjenestefornyende præster, plejer jeg at sige, at begravelsen er et godt sted at prøve sine kræfter, for dér er så at sige ingen ritualer, og der afsløres alle lette og poppede løsninger aldeles omgående. Jeg taler ikke om begravelsen på landet, hvor kirken og kirkegården udenom anderledes stærkt taler om dødens virkelighed og det kristne budskab, men jeg tænker på bisættelseshandlingerne fx i Århus midtby, hvor man står i krematorierne med efterladte, som man knap kender, men selv i næsten sækulariserede omgivelser er der en enestående lydhørhed, og der høres med tålmodighed, selv om præstens tale undertiden kan lignedes ved en rejse ud i et ukendt land, hvor hvert ord må vejes.

Begravelseshandlingen skal som alle andre livssituationer så vidt muligt tale på sin egen baggrund. Den skal ikke ligne noget eller lignedes ved noget. Den virkelighed, den har som baggrund, behøver ikke at styrkes ved ellers udmærkede Paulus-ord om livets forkrænkelighed og den

kommande opstandelse og dom. Det ligger jo allerede i selve situationen.

Begravelseshandlingen skal være bestemt af solidariteten omkring den fælles virkelighed, som døden er. Her gives ikke nogen kristelig indforståethed, der kan sætte skel mellem dem, der ved besked, og dem, der står udenfor. Fadervor og den aronitiske velsignelse sætter stadig den solidaritet, men heller ikke ret meget andet. Selv jordpåkastelsesordene kan man sommetider som præst komme til at overveje den folkelige forståelse af. Af og til har jeg følt mig fristet til at bruge den gamle danske form

Af jord er du kommet,
til jord skal du blive,

Men Jesus Kristus skal oprejse dig på den yderste dag, fordi kristendommens budskab dermed kommer tydeligere frem. Selv den meget anvendte indledning viger jeg udenom, fordi den lyder som en utidig lovprisning af Gud på det centrale sted i handlingen. Jeg tænker på ordene fra 1. Peter 1,3: *Lovet være Gud, vor Herres Jesu Kristi Fader, som i sin store barmhjertighed har genfødt os til et levende håb ved Jesu Kristi opstandelse fra de døde.* Vi plejer altid at sige, at det er værdifuldt, at disse ord fra dåben lyder igen ved begravelsen, men hvem husker en så indforstået kristelig formel i et sækulariseret samfund? Skal man endelig blive ved dåben og dens ord, vil jeg foretrække på dette sted at sige: *Den almægtige Gud, vor Herres Jesu Kristi Fader, som har genfødt dig ved vand og Helligånden og har tilgivet dig alle dine synder, han styrke dig med sin nåde til det evige liv,* selv om der muligvis kan rettes den samme kritik mod denne form.

For at opsummere: jeg har forsøgt at skildre mødet mellem gudstjeneste og folkelighed og gøre opmærksom på, hvor meget den kristne gudstjeneste dækker i et folks liv, når dette møde bliver positivt. Gudstjenesten selv bliver til i et møde og i et opgør med den almindelige ritualtrang, og derfor er det først og fremmest gudstjenestens folkelighed, der tænkes på. Den kristne gudstjeneste lever på ritualtrangen, forsåvidt som det er dens sprog og miljø fra og med kristendommens historiske fremkomst. Hvis ritualtrangen får lov til at udvikle sig efter sine egne love, kan den blive en sovepude. Så skaber den ritualer af den type, der skal være virkeligheds-erstattende, dvs. gentagne handlinger, hvormed man vil værge sig mod den truende virkelighed, mod det egentlige liv og den egentlige død.

Det er den kristne gudstjenestes betingelser, hvis den bukker under for ritualtrangen.

Jeg har tillige prøvet på at vise, at den kristne gudstjeneste, der tager sit udgangspunkt i ritualtrangen, hele tiden repræsenterer en modtænkning. Overalt, hvor ritualtrangen tilstræber en harmoni, en forklaring eller en slåen sig til tåls med omstændighederne, bryder den kristne modtænkning cirklen og tegner i stedet en linie i retning mod Kristus og skabelsens genoprettelse med ham.

Modtænkningen bliver til et ritual, fordi den hele tiden skal give et svar og præstere et sidestykke i det sprog og på de betingelser, som ritualtrangen i sin oprindelighed stiller.

Modtænkning kalder jeg det her, men det er naturligvis i grunden evangeliets trodsige svar til modløsheden, til selvopgivelsen og tvivlen: Dagen er alligevel ikke til ende, året er alligevel ikke omme, livet er ikke slut, kærligheden rækker ud over alle grænser og går mod sin fuldendelse hos Gud. Selv naturen spejler Kristi store gerninger. Derfor er det først og fremmest prædikenen, der holder den kristne gudstjeneste frisk og levende, såfremt præsten ved sit salmevalg og sin måde at forrette sit embede på får resten af gudstjenesten til at synge det samme budskab ud.

Den danske gudstjenestes særkende er dens afdæmpede form. Den mangler liturgi i ydre, formel forstand, men er i grunden dybt liturgisk forankret, fordi den har formået at give folket jævne former at fastholde deres kristendom i. Det er det, jeg her har kaldt den pædagogisk-sjælesørgelige linje.

Derfor har den danske gudstjeneste sit særpræg sammenlignet med andre folks gudstjeneste. Og jeg kan gentage, hvad jeg startede med at sige ud fra pinseberetningen: Se, er de, der holder gudstjeneste, ikke alle sammen kristne? Hvordan kan de dog gøre det på så forskellig måde? Og jeg mindes en pinsemorgen, hvor professor Jacob Jervell fra Oslo var i kirke, og hvor jeg sluttede med at nævne *I al sin glans nu stråler solen* og med at fastslå, at pinsens under var, at kristendommen var blevet dansk. Jervell blev lidt forarget, og det må en nordmand sikkert også blive, hvis man kaster et blik på den nye norske liturgi og især den nye norske salmebog.

Det er ikke, fordi jeg mener, vi kan falde til ro med den gamle danske gudstjeneste, for den er så gammel, at man kan spørge sig selv, om den fungerer i dag. Men ihvertfald har denne gamle gudstjeneste opstillet

nogle idealer, der gør den danske fornyelse af gudstjenesten til en anden sag end i andre kirker, hvor man stadig trøster sig med den klassiske liturgi, eller hvad katolikkerne har fundet på siden Vaticanum II. Eller håber på, at den rytmiske musik eller Jørgen Gustava Brandts mondæne salmer vil hjælpe.

Hovedsagen for gudstjenesten i dag er efter min mening, at man indser, at ritualtrangen gør sig stærkere gældende nu end nogensinde og kalder på evangeliets modtænkning, hvis vi skal fastholde en folkelig gudstjeneste i dag. Man kan sige det så stærkt, at det er nødvendigt for menneskelivets skyld, for vi mangler i dag et sprog og en sang, hvori vi kan udtrykke, hvad liv og død er. Det er først og fremmest gudstjenestens ansvar. Det er dens opgave at genformulere de jævne og enkle ting og give folket tilbage det sprog, det har mistet.

*) ”I denne musikalske spænding gemmer der sig noget levende, som går tabt i den variant af højmesse, der helt er opløst i salmer (f.ex. i Danmark, således at man der nu forsøger at få de liturgiske sange tilbage igen)”.

To Luther-salmer påny fordansket

Ved sommermøderne i 1986 og 1987 afholdtes en hymnologisk studiekreds, hvor Luthers salmer stod i centrum. Selv om den danske folkekirke kalder sig evangelisk-luthersk og roser sig af sin rige salmeskat, er det bemærkelsesværdigt, at Luthers salmer gør sig så lidt gældende. Vi har ganske vist en række salmer, hvor Luther anføres som forfatteren, men i de fleste tilfælde gengives de i den form, som Grundtvig gav dem. Grundtvig beundrede Luther, men han var aldrig nænsom i sine bearbejdelser. Frimodigt lagde han sit eget ordvalg og sin egen mening ind i Luther-salmerne. Salmer som *Lovet være du, Jesus Krist* (nr. 89) og *Nu bede vi den Heligånd* (nr. 246) kan vi ikke undvære, men de er i højere Grundtvig-salmer end Luther-salmer.

I en kommende ny salmebog bør man ved siden af Grundtvig-bearbejdelserne bringe Luther-salmerne i en form, der kommer tættere på Luthers egen tekst og mening. Det er et forsøg i den retning, der fremlægges i det følgende. Det gælder *Christ lag in Todesbanden* ved Betty Højgaard (jf.nr. 191) og *Christ unser Herr zum Jordan kam* ved Christian Thodberg (i Grundtvigs bearbejdelse var salmen med i Prøvesalmebogen 1951, men den gled ud, velsagtens fordi den var mere grundtvigsk end luthersk).

1. Christ lag in Todesbanden Krist lå i dødens bånd i nat

1. Christ lag in Todesbanden
für unsre Sünd gegeben
der ist wieder erstanden
und hat uns bracht das Leben,
Des wir sollen fröhlich sein,
Gott loben und dankbar sein
und singen Halleluja.
Halleluja!

2. Den Tod niemand zwingen konnt
bei allen Menschenkindern;
das macht' alles unsre Sünd,
kein Unschuld war zu finden.
Davon kam der Tod so bald
und nahm über uns Gewalt
hielt uns in seim Reich gefangen.
Halleluja!

3. Jesus Christus, Gottes Sohn
an unser Statt ist kommen
und hat die Sünd abgetan,
damit dem Tod genommen
all sein recht und sein Gewalt;
da bleibst nichts denn Tods Gestalt,
den Stachel hat er verloren.
Halleluja!

1. Krist lå i dødens bånd i nat,
for al vor synd hengivet,
men han stod op i morges brat
og skænkede os livet.
Thi synger lydt og sjæleglad
hans menighed i allen stad
et glædeligt Halleluja.
Halleluja!

2. På jorden fandtes ikke een,
som kunne døden binde,
thi synden sad i marv og ben
på hver en mand og kvinde.
Derfor var dødens spil så let,
han brugte al sin magt og ret
og fængslede' os i sit rige.
Halleluja!

3. Guds Søn, vor Herre Jesus Krist,
for os på korset døde,
afvæbnet' synden for os vist,
og døden måtte bøde.
Han blev berøvet al sin magt,
tilbage blev kun dødens dragt,
men brodden, den har han mistet.
Halleluja!

4. Es war ein wunderlich Krieg,
da Tod und Leben rungen;
das Leben behielt den Sieg,
es hat den Tod verschlungen.
Die Schrift hat verkündet das,
wie ein Tod den andern frass,
ein Spott aus dem Tod ist worden.
Halleluja!

5. Hier ist das recht Osterlamm,
davon wir sollen leben,
das ist an des Kreuzes Stamm
in heisser Lieb gegeben.
Des Blut zeichnet unsre Tür,
das hält der Glaub dem Tod für,
der Würger kann uns nicht rühren.
Halleluja!

6. So feiern wir das hoh Fest
mit Herzensfreud und Wonne,
das uns der Herr scheinen lässt.
Er ist selber die Sonne,
der durch seiner Gnaden Glanz
erleucht' unsre Herzen ganz;
der Sünden Nacht ist vergangen
Halleluja!

7. Wir essen und leben wohl,
zum süßsen Brot geladen;
der alte Saurteig nicht soll
sein bei dem Wort der Gnaden.
Christus will die Kost uns sein
und speisen die Seel allein;
der Glaub will keins andern leben.
Halleluja!

4. Det var så underfuld en krig,
da liv og død de sloges,
men livet selv stod sejrrig,
al magt fra døden toges.
I Skriften selv vi nu det ser,
at dødens sejr opslugt er.
En spot er af døden blevet.
Halleluja!

5. Det var det rette påskelam,
som blev på korset slagtet.
Til fred for os kom straf på ham,
han var kun ringeagtet.
Men Kristi blod som tegn blev sat,
på vores dør den påskemat.
Nu døden os ej kan røre.
Halleluja!

6. Så fejrer vi den påskefest,
med hjertets frydetoner,
som Gud lod rinde op med Krist,
da han blev vor forsoner.
Som solen skinner Kristus ind
i vore hjerter, sjæl og sind.
Nu syndens nat er forgangen.
Halleluja!

7. Vor Herre Krist den sidste nat
sig selv os gav ved bordet.
Den gamle surdej ud blev sat,
og nu lød nådesordet:
Det er mit kød, det er mit blod.
Så spis af det til trøst og mod.
Kun deraf vil troen leve.
Halleluja!

Luthers salme ”Christ lag in Todesbanden” er sandsynligvis skrevet ved påsketid 1524, og allerede i 1528 var den, i dansk oversættelse, med i Claus Mortensens salmebog, og derfra er den gledet videre til Hans Tausen 1553 og til Hans Thomissøn 1569, til Kingo 1699 og endelig til Pontoppidan 1740. Derefter er den gledet ud, bortset fra i Sønderjylland. Ægidius lavede en ny oversættelse af Luther, men den var kun med i hans egen salmebog 1717. Også Landstad gendigtede den, i 1869.

Størst betydning fik imidlertid Grundtvigs gendigtninger; hele tre har vi fra hans hånd. Den første fra 1815 (GSV III, nr. 61). Den anden fra 1837 (GSV I, nr. 263, 264). Den sidste fra 1845 (GSV IV, nr. 123). Om disse versioners optagelse i danske salmebøger og om Luthers salme i øvrigt, se Anders Mallings, *Dansk Salmehistorie*, Bd. 2 p. 247-354.

Fem af de seks vers fra Grundtvigs 1837-version er optaget i DS, nr. 191: I dødens bånd vor frelser lå, og Luthers salme er altså repræsenteret i DS, men blot et hastigt gennemsyn afslører, at Grundtvigs salme har en anden karakter end Luthers egen. Således er versene 5 og 7 ikke med, de to vers om påskelammet og påskemåltidet og det er to vers, der, som det skal vises i det følgende, spiller en væsentlig rolle i salmen som helhed. I nedenstående gennemgang skal andre forskelle berøres.

Luthers egen salme har den for Luther helt særegne ligefremme bibelske tone og peger utvetydigt hen på Kristus som syndernes eneste frelse, og påskens evangelium står, med Luthers egne ord: klart og rent. Man fornemmer af hvor altafgørende betydning Kristi lidelse og død var, og dette, bl.a., har været grundlaget for ovenstående gendigning, der, som gennemgangen vil forsøge at vise, har tilstræbt at være så tro mod Luther, som det lader sig gøre i en oversættelse fra 1500tals tysk til nutidsdansk. Grundlaget for gendigtningen er versionen i Weimarudgaven af Luthers samlede værker, men ovenstående tyske tekst fra *Evangelisches Kirchen Gesangbuch*.

Til grund for Luthers salme ligger den gamle påskesekvens ”Victimae paschali laudes” fra det 11. årh., der har været sunget som vekselsang med ”Christ ist erstanden”, og denne salme spiller også ind i ”Christ lag in Todesbanden”. Dens første vers lyder på tysk: ”Christ ist erstanden/ von der Marter alle:/ Des sollen wir alle froh sein,/ CHrist will unser Trost sein./ Kyrieleis.” Versets anden linie: ”von der Marter alle” udskiftedes til tider med: ”von Todesbanden”, og så har man næsten Luthers første li-

nie: "Christ lag in Todesbanden", som i ovenstående gendigtning er gengivet ved: "Krist lå i dødens bånd i nat".

1. Christ lag in Todesbanden
für unsre Sünd gegeben
der ist wieder erstanden
und hat uns bracht das Leben,
Des wir sollen fröhlich sein,
Gott loben und dankbar sein
und singen Halleluja.
Halleluja!

1. Krist lå i dødens bånd i nat,
for al vor synd hengivet,
men han stod op i morges brat
og skænkede os livet.
Thi synger lydt og sjæleglad
hans menighed i allen stad
et glædeligt Halleluja.
Halleluja!

I vers 1 hos Luther står navnet CHRIST stærkt som indledningsord til en salme om Kristi egentlige gerning, som i "Christ ist erstanden", og denne indledning kan vanskeligt fraviges uden at det ændrer ved udsagnets betydning. Det var Guds Søn, der gik i døden, altså Kristus.

Grundtvig ændrer til: "I dødens bånd vor frelser lå." Det er da også rigtigt nok. Frelser er eet af Kristi navne, men det er svagere end Kristus, alene måske af den grund, at det ikke er bibelsk i samme grad som Kristus, men en dansk oversættelse, hvorimod Kristus er uoversat fra græsk. Altså bevares navnet "Krist" som det første ord i den første linie: "Krist lå i dødens bånd i nat." Fastholdelsen af "Krist" betyder til gengæld, at der opstår metrisk nød i sidste del, og ordene "i nat" er "nye" i forhold til Luther. Der kunne vælges andre løsninger, som "og magt", eller i dødens lænker fast", men med "i nat" er den konkrete påskemat fastholdt, og tillige en hver nat. Påskeevangeliet er aktualiseret og gentaget.

Den anden linie giver sig selv som direkte oversættelse af Luther, og den tredje linie, som formentlig er en afsmitning af "Christ ist erstanden" gengives: "men han stod op i morges brat". Dermed er opstandelsen forkyndt, og "i morges" fastholder det præsentiske aspekt fra "i nat". Ordet "brat" som rimord på "i nat" kan forsvares ud fra evangeliernes understregning af det bratte, jordskælvet, kvindernes skælven, og af, at ingen så det ske. Den fjerde linie: "og skænkede os livet" er en direkte oversættelse af Luther.

I den femte linie dukker igen "Christ ist erstanden" op, som om Luther igen vender tilbage til denne salme efter at have gendigtet og samlet dens

første og anden linie: "Christ ist erstanden/ von Todesbanden", og nu kommer så dens tredje linie: "Des sollen wir alle froh sein", omformet til: "Des wir sollen fröhlich sein", og fordi Luther lader den på hans egen tid velkendte og indsungne påskeleise gå igen i sin salme, er de følgende to linier her gengivet efter den samme leise, ligeså velkendt og indsungen i en dansk menighed, nemlig Grundtvigs linier fra "Krist stod op af døde": "Thi synger lydt og sjæleglad/ hans menighed i allen stad". Således også Grundtvig selv, og de gendigtninger af salmen, som er kommet efter Grundtvig, blot ikke med helt den samme ordlyd. Man kan undre sig over, at Grundtvig ikke selv har gjort det i een af de tre versioner, og ikke engang i den sidste fra 1845, hvorfra også hans sidste gendigtning af "Krist stod op af døde" stammer.

Resten af verset: "et glædeligt Halleluja./ Halleluja!" følger sig naturligt ind som den lovsang vi skal synge, og man kan henvise til Skærtorsdag aften, hvor Jesus sang lovsangen ved bordet (Sl.113-118).

Således er i gendigtningens første vers dels bevaret Luthers egne ord og udtryk, dels "Christ ist erstanden", som hos Luther, blot i dansk traditions ordlyd.

Grundtvig er friere i forhold til sit forlæg. Ordet "frelser" er nævnt, og linierne fem og seks, men nævnes skal også, at ordene "herlig" i tredje og "mild" i fjerde, lægger en helt anden klang ind i verset end der er hos Luther. Grundtvig ville se påsken som sejr, som i den græske kirke, og som Johannesevangeliet, der fra begyndelse til ende vil pege på Jesu ophøjelse, og som sluttelig siger: "Det er fuldbragt" (19,30). Da så man Jesu herlighed, og det synes at ligge til grund for Grundtvigs "herlig".

2. Den Tod niemand zwingen konnt
bei allen Menschenkindern;
das macht' alles unsre Sünd,
kein Unschuld war zu finden.
Davon kam der Tod so bald
und nahm über uns Gewalt
hielt uns in seim Reich gefangen.
Halleluja!

2. På jorden fandtes ikke een,
som kunne døden binde,
thi synden sad i marv og ben
på hver en mand og kvinde.
Derfor var dødens spil så let,
han brugte al sin magt og ret
og fængslede' os i sit rige.
Halleluja!

I det andet vers af "Victimae paschali laudes" er med ordet "peccatores" anført, hvorfor Kristus skulle dø: For vore synders skyld. Det er hos Luther allerede udtrykt i det første vers i anden linie: "für unsre Sünd gegeben", men Luther lavede dog et selvstændigt vers om døden og synden, om hvorfor dødens magt var så stor. Døden var syndens løn, og fordi alle mennesker er syndere, kunne ingen undertvinge døden. Han siger i sit vers 2, at der blandt menneskebørn ingen var, som kunne tvinge døden, men ordet "Menschenkindern" er på dansk et svært ord i metrisk og poetisk henseende, og derfor valgtes udtrykket: "På jorden" som menneskets sted, og udtrykket: "hver en mand og kvinde" som udtryk for alle mennesker. "Marv og ben" er en fast vending på dansk for overalt og alle vegne, og har den samme karske klang som Luthers eget ligefremme sprog. Om døden bruges i den sjette linie det personlige pronomen "han", i stedet for det upersonlige "den" for at understrege det virkelige i de to fjenders kamp, i Guds og Djævelens kamp. Et tema, som salmen vender tilbage til i det fjerde vers.

Grundtvig følger i sit andet vers nok Luther, men vendingen "fuldstort et kæmpeværk" er ikke luthersk, snarere præget af nordisk mytologi, og det tager en smule af alvoren ud af kampen mellem Kristus og døden og giver det hele lidt præg af en god historie.

3. Jesus Christus, Gottes Sohn
 an unser Statt ist kommen
 und hat die Sünd abgetan,
 damit dem Tod genommen
 all sein recht und sein Gewalt;
 da bleibt nichts denn Tods Gestalt,
 den Stachel hat er verloren.
 Halleluja!

3. Guds Søn, vor Herre Jesus Krist,
 for os på korset døde,
 afvæbnet' synden for os vist,
 og døden måtte bøde.
 Han blev berøvet al sin magt,
 tilbage blev kun dødens dragt,
 men brodden, den har han mistet.
 Halleluja!

Vers 3 er også et nyt, selvstændigt vers fra Luthers hånd. I det andet vers skildrede han forholdet mellem synden og døden, og årsagen til at Kristus "lå i dødens bånd". I det tredje vers skildrer han Jesus Kristus, Guds Søn og hans stedfortrædende død, her gengivet: "Guds Søn, vor Herre Jesus Krist,/ for os på korset døde". Luther siger i sin anden linie: "an unser Statt ist kommen", "i vores sted er kommet", og det stedfortræ-

dende gengives her: "for os på korset døde". dermed er det væsentlige fastholdt, det stedfortrædende, skønt "er kommet" måtte opgives p.g.a. manglende rimord i fjerde linie.

Spændende er sidste del af verset: at Kristus afvæbnede synden og fratog døden al dens ret og magt, så der tilbage "bleibt nichts denn Tods Gestalt", altså der blev ikke andet end dødens skikkelse, dens ydre, dens skin. Her gengivet: "tilbage blev kun dødens dragt."

Tanken er, at Kristus døde i vort sted, og dermed ophævede han den straf, som døden var, for Kristus var stærkere end døden. Gud var stærkere end Djævelen. Evangeliet vil derefter forkynde, at nok skal vi dø, men døden er kun et skin, for opstandelsen ophæver dødens virkelighed. Døden er blot en dragt, som i opstandelsen tages af igen. Som ligklæder.

Den sidste linie: "Den Stachel hat er verloren", – "men brodden, den har han mistet" er en omskrivning af 1. Kor. 15,55-56: "Død, hvor er din sejr? død, hvor er din brod? Dødens brod er synden."

Grundtvig følger også i sit tredje vers Luther, men omskriver igen friere i sit eget sprog og med sine egne udtryk. Og igen ser man hans påvirkning af den græske kirke. I anden linie siger han: "men han var selv uskyldig". Luther nævner ikke ordet "uskyldig", men det er vigtigt for Grundtvig at få slået fast, at Kristus var uskyldig. At han var syndfri, og at det var denne syndfrihed, der fældede døden, mens Luther blot fremhævede, at Kristus er kommet i vort sted og som den stærkeste sejrede over døden. Også den sjette linie er grundtvigsk: "den er sin egen skygge blot." Ordet skygge forekommer ofte i Grundtvigs salmer, som billede for det uegentlige, for det falske, og her dukker det op som billede på døden. Døden er blot en skygge af det virkelige, eller den er så mat som en skygge. Så mat, som skyggen er i forhold til det virkelige. Døden er blot en skygge af hvad den var tidligere, før Kristus.

4. Es war ein wunderbarlich Krieg,
da Tod und Leben rungen;
das Leben behielt den Sieg,
es hat den Tod verschlungen.
Die Schrift hat verkündet das,
wie ein Tod den andern frass,
ein Spott aus dem Tod ist worden.
Halleluja!

4. Det var så underfuld en krig,
da liv og død de sloges,
men livet selv stod sejrrig,
al magt fra døden toges.
I Skriften selv vi nu det ser,
at dødens sejr opslugt er.
En spot er af døden blevet.
Halleluja!

I vers 4 vender Luther igen tilbage til "Victimæ paschali laudes", til det prægtige vers: "Mors et vita duello/ confluxere mirando,/ dux et vitæ mortuus/ regnat vivus." "Død og liv stødte sammen i en forunderlig duel. Den døde livsfyrste regerer lyslevende!" (DKÅ 1979-80, p. 113.) Her skildres dødens og livets kamp og hos Luther træder dette kampmotiv tydeligt frem. Det var en virkelig krig, som Gud og Djævelen førte, her skildret ved synonymerne liv og død. Luther bruger virkelige krigsord: "Es war ein wunderlich Krieg,/ da Tod und Leben rungen." Livet og døden fremtræder personificerede som Gud og Djævelen, og således fastholder Luther Det nye Testaments syn på Gud og hans modstander. Gendigtningen forsøger at holde fast på dette oprindelige krigsmotiv ved at beholde ordene: krig, sloges, sejrrig.

I den fjerde linie siger Luther om livet, at "es hat den Tod verschlungen" – at livet har slugt, opslugt døden. Denne linie er en omskrivning af 1. Kor. 15,54: "Døden er opslugt og sejren vundet", som igen afspejler Es. 25,8. Hos Esajas har ordene form af et løfte, en profeti om, at Gud vil opluge døden for stedse. Luther oversætter verset i sin Bibel: "Denn er wird den Tod verschlingen ewiglich." Med Kristus opfyldes profetien, som også Paulus anfører det i 1. Kor. 15,54: "Døden er opslugt og sejren vundet." Nu *er* det sket.

Dette skriftcitat gengives her, i versets femte og sjette linie: "I Skriften selv vi nu det ser,/ at dødens sejr opslugt er."

Luther siger imidlertid i disse linier: "Die Schrift hat verkündet das,/ wie ein Tod den andern frass," og især den sidste linie har voldt vanskeligheder. Umiddelbart at se er det denne linie, der er et skriftcitat, men det kan højst være en omskrivning af det ovenfor anførte, i betydningen, at Kristi død slugte døden, vor død. Den ene død åd den anden. For at få et rigtigt skriftcitat ind umiddelbart efter: "I Skriften selv vi nu det ser", er her valgt, ikke at gendigte Luthers sjette linie, men 1. Kor. 15,54.

Grundtvig følger Luther, men giver dog verset sit helt personlige præg med linierne: "og kredsen skreves under muld,/ hvor riget var de dødes;" Grundtvig bruger et gammelt billede: De to kæmpende, Kristus og døden, blev stillet ind i en cirkel, og der fandt kampen sted og livet fik overhånd. Grundtvig går udenom det omtalte skriftcitat, og holder sig i stedet til selve kampmotivet.

5. Hier ist das recht Osterlamm,
davon wir sollen leben,
das ist an des Kreuzes Stamm
in heisser Lieb gegeben.
Des Blut zeichnet unsre Tür,
das hält der Glaub dem Tod für,
der Würger kann uns nicht rühren.
Halleluja!

5. Det var det rette påskelam,
som blev på korset slagtet.
Til fred for os kom straf på ham,
han var kun ringeagtet.
Men Kristi blod som tegn blev sat,
på vores dør den påskemat.
Nu døden os ej kan røre.
Halleluja!

I vers 5 tager Luther en ny tråd op fra "Victimae paschali laudes", nemlig tanken om Kristus som offer, "Agnus Dei". Bagved ligger fortællingen om jødernes påske til minde om udfrielsen af Ægypten. Påskemat slagtede de et lam, stegte og spiste kødet, og smurte blodet på dørstolpen for at narre Dødsenglen, der gik igennem natten for at slå hebræernes drenge ihjel. Med Kristus narres Dødsenglen for alvor. Han er det rette påskelam, og hans blod smøres på vores dør. Hans blod udgydes for os, og således narres Dødsenglen, og døden får ingen magt over os. Det gengives i de første to linier af vers 5: "Det var det rette påskelam,/ som blev på korset slagtet." Dermed er billedet af lammet, der skulle slagtes, bibeholdt, men samtidig er det klart, at det er Kristus, der er påskelammet. Ordet "korset" leder tanken hen på Kristus.

I den tredie og fjerde linie siger Luther: "Das ist an des Kreuzes Stamm/ in heisser Lieb gebroten" – det er stegt på korsets stamme i hed kærlighed. De ord kan ikke anvendes i en nutidig dansk salme, men vil vække forkerte associationer og dermed stå evangeliet i vejen, og derfor er valgt at citere et Esajasvers, som læses Langfredag: Es. 53,5: "os til fred kom straf over ham" og Es. 53,3: "ringeagtet" – her gengivet: "Til fred for os kom straf på ham,/ han var kun ringeagtet." Dermed fastholdes billedet af den lidende Kristus, der med sit blod ophævede dødens straf over os. Verset slutter med ordene om blodet, der smurtes på døren.

Grundtvig har, som nævnt, ikke dette vers med, men han gendigtede det, samt det syvende vers som en selvstændig salme på to vers. (GSV I, nr. 264.).

6. So feiern wir das hoh Fest
mit Herzensfreud und Wonne,
das uns der Herr scheinen lässt.
Er ist selber die Sonne,
der durch seiner Gnaden Glanz
erleucht' unsre Herzen ganz;
der Sünden Nacht ist vergangen
Halleluja!

6. Så fejrer vi den påskefest,
med hjertets frydetoner,
som Gud lod rinde op med Krist,
da han blev vor forsoner.
Som solen skinner Kristus ind
i vore hjerter, sjæl og sind.
Nu syndens nat er forgangen.
Halleluja!

I vers 6 vender Luther sig til kirkens påskefest, vor egen påskefest, som vi p.g.a. Kristi død og hans sejr over døden ved opstandelsen nu kan fejre af hjertens fryd og glæde. Som solen skinner en påskemorgen, således skinner nu Kristus ind i vore hjerter. Livets lys, kunne man kalde det. Livet har jo sejret, og hvor vi før levede i syndens nat, syndens mørke, i angst for døden, der lever vi nu i det lys, som skinner med Kristus.

Verset er gengivet så tro mod Luther som det lod sig gøre, når der også skulle tages hensyn til rim og metrik. Den anden linie: ”med hjertets frydetoner” fik denne udformning i stedet for: ”af hjertens fryd og glæde”, som der jo egentlig står, og som også på dansk er et fast udtryk, men ”glæde” er svært som rimord. ”Hjertens frydetoner” understreger tillige, at påskefesten er en gudstjeneste, at der synges.

”er ist selber die Sonne” – ”han er selv solen”, er ligeledes vanskeligt at gengive, og derfor valgtes helt at omskrive til: ”da han blev vor forsoner.” Men tanken med Kristus som solen er dog bevaret, i tredje linies: ”som Gud lod rinde op med Krist.” I en dansk menigheds ører vil klinge: ”Nu rinder solen op af østerlide”, og morgenbilledet er holdt fast.

Hos Grundtvig er dette vers det sidste. Han omskriver helt, og igen sniger billeder fra nordisk mytologi sig ind, når han siger: ”og priser kæmpen allerbedst.” Og ”han sidder nu på ærens stol” er også Grundtvigs helt egne ord og billeder. Billederne kan være gode og udmærkede, men man ærgrer sig lidt, når man læser Luther og ser, hvor prægnante hans billeder er. Hvor enkle og præcise, som linierne: ”er ist selber die Sonne,/ Der durch seiner Gnaden Glanz,/ erleucht unsre Herzen ganz.”

7. Wir essen und leben wohl,
zum süßen Brot geladen;
der alte Saurteig nicht soll
sein bei dem Wort der Gnaden.
Christus will die Kost uns sein
und speisen die Seel allein;
der Glaub will keins andern leben.
Halleluja!

7. Vor Herre Krist den sidste nat
sig selv os gav ved bordet.
Den gamle surdejg ud blev sat,
og nu lød nådesordet:
Det er mit kød, det er mit blod.
Så spis af det til trøst og mod.
Kun deraf vil troen leve.
Halleluja!

Vers 7 synes at være en fortsættelse af vers 5, og falder mere naturligt ind der, som en videreførelse af nadverallusionerne i vers 5. Luther taler om, at vi nu spiser og lever af de rette påskekager: "Ostern fladen", flade påskebrød. Det er måske nogle særlige påskekager, som man har spist på Luthers tid, men her menes der nok nadverbrødet. Den gamle surdejg, det gamle offermåltid skal ikke længere have nogen ret, det skal ikke længere være ved siden af nådens ord: påskeevangeliet. Kristus vil være maden, og troen vil ikke vide af andet liv end der er i Kristus. Luther tænker på nadveren, som han jo allerede har talt om i vers 5, den nadver, hvor Kristus virkelig giver sit kød og blod. Hvor det med andre ord er realpræsens det drejer sig om. Da "Ostern fladen" er vanskeligt at gengive på dansk – det er ikke ord, der ellers optræder i kirkens gudstjeneste – og ligeledes, at Kristus vil være maden, har jeg valgt at gå tættere ind på selve nadveren. "Surdejgen" er bevaret, og "Wort der Gnaden" ligeledes, og det er fremhævet, at det er indstiftelsesordene, der er nådens ord.

Betty Højgaard

2. Guds Søn kom selv til Jordans flod

En glemt Luther-salme om dåben (påny fordansket).

Den danske folkekirke kalder sig evangelisk-luthersk, og vi roser os af at have en af de bedste salmebøger i kristenheden. Derfor er det en ejendommeligt mangelfuld, at vi har så få virkelige Luther-salmer i salmebogen.

Vi har ganske vist i alt 20 salmer af Luther i *Den danske Salmebog* (1953), nemlig 9 originale og 11 salmer, som Luther har digtet videre på ud fra ældre forlæg. Alligevel har vi få *virkelige* Luther-salmer, fordi de danske oversættelser i den nuværende salmebog sjældent præcist rammer Luthers mening og hensigt. Grundtvigs oversættelser af fx *Lovet være du, Jesus Krist, I dødens bånd vor frelser lå* og *Nu bede vi den Helligånd* er gode og uundværlige som Grundtvig-salmer betragtet, men med Luthers salmer har de meget lidt at gøre. Bl.a. de nævnte salmer burde i salmebogen suppleres med ny-oversættelser, der bedre lod Luthers tekster komme til deres ret. Vi har simpelthen mistet en bestemt tone i den danske kirkesang.

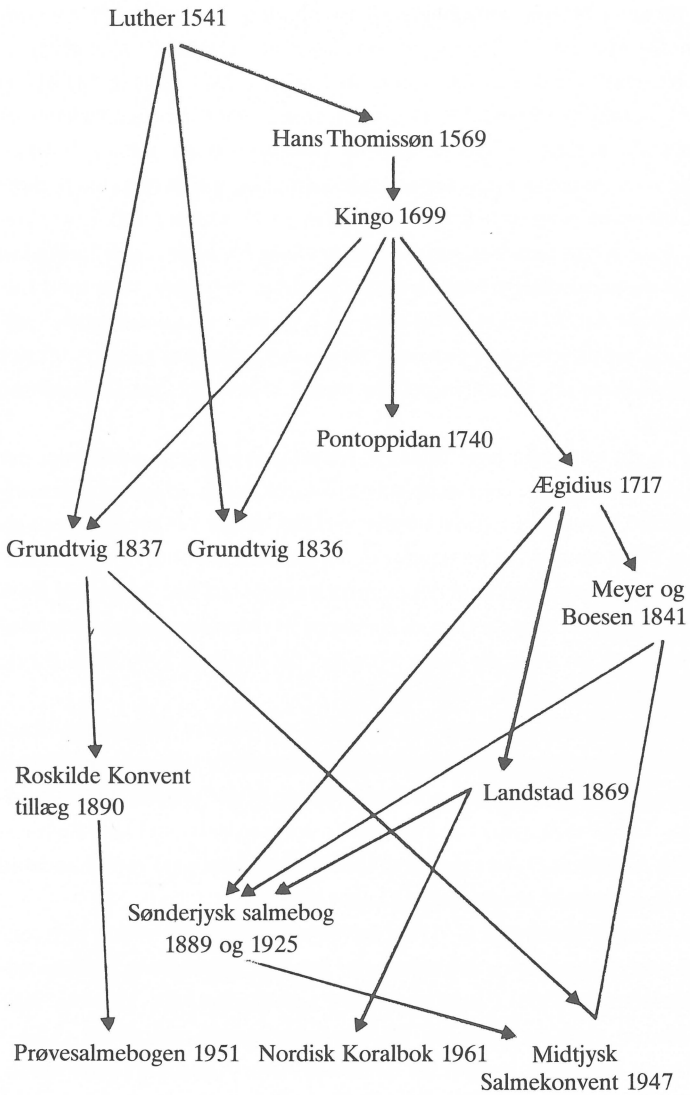
Den ægte lutherske tone finder vi naturligvis i Kingos salmebog, der næsten ordret optager oversættelserne til dansk fra de tidlige reformatorske danske salmebøger. Sidst møder vi disse salmer i Pontoppidans salmebog 1740, men siden forsvinder de i Danmark. Grundtvig fordanskede Luthers salmer, men med det ovenfor nævnte resultat. Meyer og Boesen (1841) gjorde et meget spædt forsøg på at videreføre Luther-traditionen, men det var en enlig svale. Forsøget fik derimod betydning for de sønderjyske salmebøger 1889 og 1925.

Grundtvig-hadet i Norge fik derimod en positiv betydning, fordi Landstads salmebog (1869) selvstændigt viderefører salmerne fra Kingos salmebog. I den nuværende norske salmebog (1984) frister denne landstadske tradition desværre en kummerlig skæbne, selv om Hans Buvarp i *Nordisk Koralbok* (1961) gjorde et forbilledligt forsøg på med Landstad som udgangspunkt at restaurere Luther-salmerne.

Værst er det imidlertid, at vi i vor nuværende salmebog savner helt centrale Luther-salmer, bl.a. den salme, der her skal drages frem, Luthers salme om dåben fra 1541: *Christ unser Herr zum Jordan kam*. Vi savner ikke blot teksten, men også Johann Walters fremragende melodi fra 1524.

Salmens historie er indgående skildret af Anders Malling i hans salmehistorie (bind III, s. 194-99), hvortil der henvises.

For den følgende gennemgangs skyld er det vigtigt at fastholde salmens historie; den skildres i den følgende kronologiske oversigt:

I de officielle salmebøger blev det for denne Luther-salmes vedkommende Grundtvigs version fra 1837 (Grundtvigs Sangværk (1944-64) (= GSV) I 382), der kom til at spille en rolle. I en let revideret form gled den via Fengers *Tillæg til Evangelisk-christelig Psalmebog* ind i tillægget til Roskilde Konvents Salmebog 1890 og derfra ind i Prøvesalmebogen 1951 (nr. 125). Et medlem af den daværende salmebogskommission, Anders Malling, skriver i sin salmehistorie (III, s. 199), at pladsmangel forhindrede dens optagelse i *Den danske Salmebog 1953*.

Der kan have været andre og bedre grunde til at forbigå Grundtvigs fordanskning fra 1837; den er simpelthen ikke god nok, hvilket der skal argumenteres mere indgående for nedenfor i forbindelse med det nye oversættelsesforsøg. Men i forbindelse med kommissionens afgørelse kan man godt undre sig over to ting. For det første fandtes der foruden Grundtvigs 1837-version en version formentlig fra 1836 (GSV III 161 og VI, s. 230), der er bedre end førstnævnte. Malling siger, at denne sidste gendigtning er friere (s. 198), men den er i meningen mere trofast over for forlægget hos Luther. For det andet forelå for kommissionen versionen fra den sønderjyske tradition og ikke mindst den meget fortjenstfulde bearbejdelse fra *Midtjydske Salmekonvent 1947*, se nedenfor. Der havde med andre ord været andre muligheder end Grundtvigs 1837-version, hvis man ville have haft en rimelig udgave af Luthers salme.

Det følgende forslag til en ny oversættelse af *Christ unser Herr zum Jordan kam* er et forsøg på at oversætte salmen ved at vende tilbage til Luthers originale salme. I denne proces har det været ligetil at søge hjælp i de gamle former hos Hans Thomissøn og Kingo samt hos Landstad og den sønderjyske tradition og ikke mindst i den version, der er fremlagt af *Midtjydske Salmekonvent*.

Som i det sidste forslag har formålet her været at gengive Luthers salme på nutidigt dansk uden at svinge den danske salmesprogstradition. De principper, der i øvrigt er lagt til grund, skulle forhåbentligt fremgå af selve oversættelsesforsøget og de kommentarer, der føjes til.

Som udgangspunkt fremlægges Luthers tekst, der vers for vers stilles op i en oversigt sammen med Grundtvigs version fra 1837 og forslaget til ny-oversættelse. Derefter følger den omtalte kommentar.

Luther:
1 Christ unser Herr zum Jordan kam
nach seines Vaters Willen,
von Sankt Johann die Taufe nahm,
sein Werk und Amt zu'rfüllen
Da wollt er stiften uns ein Bad,
zu waschen uns von Sünden,
ersäufen auch den bitterm Tod
durch sein selbst Blut und Wunden;
es galt ein neues Leben.

Grundtvig: No. 382.*)
Vor Herre kom til Jordans Flod,
Alt som Gud-Fader vilde,
Og af *Sanct Hans* Sig døde lod,
Da udsprang Livets Kilde,
Da blanded Han et Sjøle-Bad,
Af Naadelivets Strømme,
Som Synd og Død i allen Stad
Kan herlig oversvømme;
I Daaben vi gienfødes!

*) Luther's "Christ unser Herr
zum Jordan kam" frit fordansket.

Nyoversættelse:

Guds Søn kom selv til Jordans flod
og, som hans Fader ville,
sig af Johannes døde lod
sin pligt helt at opfylde.
Et bad han stifted og os bød
afvaske alle synder
og drukne helt den bitre død
udi hans blod og vunder.
Det gjaldt nyt liv og levned!

2 So hört und merket alle wohl,
was Gott heisst selbst die Taufe
und was ein Christen glauben soll,
zu meiden Ketzerhaufen.
Gott spricht und will, das Wasser sei,
doch nicht allein schlicht Wasser,
sein heiligs Wort ist auch dabei
mit reichem Geist ohn Massen:
der ist allhie der Täufer.

Saa lægger nu ret Mærke til
Guds eget Ord om *Daaben*,
Saa I fordærve Fiendens Spil
Og undflye Kiætter-Hoben!
Udtrykkelig vor Gud og Drot
Til *Daaben Vand* udkræver,
Men Vandet er ei bart og blot,
Hvor *Hellig-Aanden* svæver
Guds Aand det er, os døber!

Så hør nu nøje, agt derpå,
hvad Gud selv vil med dåben,
hvad vi skal fæste troen på

trods vantros løgn og råben.
Gud vil, at der skal være vand,
dog ikke vand alene,
han føjer til sit ord og Ånd,
vil selv med alt os tjene,
selv her hos os han døber!

3 Solchs hat er uns beweisat klar
mit Bildern und mit Worten.
Des Vaters Stimm man offenbar
dasselbst am Jordan hörte;
er sprach: "Das ist mein lieber Sohn,
an dem ich hab Gefallen;
den will ich euch befohlen han,
dass ihr ihn hörät alle
und folget seinem Lehren".

Det Gud os se og høre lod
med ord og tegn så klare,
alt, hvad hans røst ved Jordans flod
man hørte åbenbare:
"Jeg har i ham mit velbehag,
min egen Søn, den kære,
ham overlader jeg min sag.
I høre skal og lære
af ham og ingen anden".

4 Auch Gottes Sohn hie selber steht
in seiner zarten Menschheit,
der Heilig Geist herniederfährt
in' Taubenbild verkleidet,
dass wir nicht sollen zweifeln dran:
wenn wir getaufet werden,
all drei Person'getaufet han,
damit bei uns auf Erden
zu wohnen sich begeben.

Fra *Jordan* spurgde himmelsk Nyt
Man trindt paa Jorderige,
Gud-Faders Stemme aabenlydt
Man hørde der udsige,
Hvad hidtil hos Sig selv i Løn
Han holdt fra gamle Dage:
Du er min elskelige Søn,
Som Mig mon velbehage!
Med *Jesu* Daab vi døbes!

Guds egen Søn i Støvets Baand
Ved *Jordan* var at skue,
Der sig nedlod den *Hellig-Aand*,
Alt som *Gud-Faders* Due,
Saa, skiøndt kun Vand og Støv vi see,
Vi lære skal med Glæde,
De Himmelske Personer tre
I Aanden er tilstæde,
Vil hos os boe og bygge!

Her står Guds Søn som mand af jord
som en fortabt at skue,
men dog på ham Guds Ånd nedfør
fra Himlen som en due.
Dermed vi løses af de bånd,
som tvivlen altid spinder,
thi Fader, Søn og Helligånd
os døber, og vi finder,
hvad kun fortabte søgte!

5 Sein Jünger heisst der Herre Christ:
"Geht hin, all Welt zu lehren,
dass sie verlorn in Sünden ist,
sich soll zur Busse kehren;
wer glaubet und sich taufen lässt,
soll dadurch selig werden;
ein neugeborener Mensch er heisst,
der nicht mehr können sterben,
das Himmelreich soll erben".

Vor Herre sagde til de Tolv,
Hans visse Bud hernede:
Gaaer ud, gaaer trindt paa Jordens Bold,
Fortabte at oplede,
Og døber i Guds Trilling-Navn
Dem med min Faders Stemme,
Og lærer dem i kiærlig Favn
Mit Vidnesbyrd at giemme!
Jeg følger med til Enden!

Krist siger: "Gå til alle ud,
forkynd til verdens ende,
at de fortabt er uden Gud,
at de skal sig omvende,
at den, som tror og bliver døbt,
skal derved salig blive,
for han af Gud er født og købt,
så døden ej skal rive
ham ud af Himmerige".

6 Wer nicht glaubt dieser grossen Gnad
der bleibt in seinen Sünden
und ist verdammt zum ew'gen Tod
tief in der Höllen Grunde.

Ja, Salighedens store Haab,
Som vinde kan og vare,
Han bundet har til *Tro* og *Daab*
Med visse Ord og klare:

Nichts hilft sein eigen Heiligkeit,
all sein Tun ist verloren,
die Erbsünd machts zur Nichtigkeit,
darin er ist geboren,
vermag sich selbst nicht helfen.

Kun født paany af Vand og Aand.
Gud-Fader vi behage,
Man naar vor Sjæl er i Guds Haand,
Vi Døden ei kan smage,
Thi Himmerig vi arve!

Hvem denne gave vil forsmå,
han blir i synder sine,
fordømt til evig tid han må
udholde Helveds pine,
og derfra ingen slippe kan
ved nok så megen fromhed,
for født i synd er hver en mand
og al hans gerning tomhed,
han kan sig selv ej hjælpe!

7 Das Aug allein das Wasser sieht,
wie Menschen Wasser giessen;
der Glaub im Geist die Kraft versteht
des Blutes Jesu Christi;
und ist vor ihm ein rote Flut,
von Christi Blut gefärbet,
die allen Schaden heilen tut,

Hvor Støvets Øie seer kun Vand,
Guds Ord dog Øret hører,
Og *Jesus Kristus*, Gud og Mand,
Med *Aanden* Vandet rører,
Da Sjælen seer en Purpur-Flod
Med Korssets ægte Farve,
Som skiænker den for Døden
Bod
Og Ret til Gud at arve!
Godt Pant er *Hellig-Aanden!*

von Adam her geerbet,
auch von uns selbst begangen.

Med øjet ser vi bare vand
og præstens hånd, der øser,
men troen véd, hvad Gud selv kan,
at Kristi blod forløser,
at dåben er den røde flod,
der er af hans blod farvet,
der alle skader hele lod,
som vi fra Adam arved,
og vi os selv forvoldte.

1. vers.

Luthers overskrift understreger, at salmen er skrevet som en katekismus-salme: ”En åndelig sang om vor hellige dåb, hvori kort er sammenfattet: Hvad er den? Hvem har indstiftet den? Hvad nytter den? osv.” Det svarer stort set til den lille katekismus’ 4 spørgsmål: Hvad er dåben? Hvad giver eller gavner dåben? Hvorledes kan vand virke så store ting? Hvad betyder det da, at der bruges vand ved dåben?

Men endvidere inddrager Luther beretningen om Jesu dåb fra Matt. 3,13-17, der hos os er evangelium i første tekstrække til fastelavns søndag. Det var reformatorerne, der i 1540’erne satte denne beretning ind på fastelavns søndag i stedet for Lukas 18,31-43, som vi nu har i 2. tekstrække. I henved 1000 år havde Matt. 3,13-17 næsten været ude af kirkens tekstrække, fordi den i sin tid havde været med til at motivere voksendåb; da barnedåben blev enerådende, følte beretningen om Jesu dåb som et fremmedelement.

For Luther blev det anderledes; han knyttede beretningen sammen med Jesu lidelse og død, og af samme grund blev beretningen om Jesu dåb i kirkeåret anbragt på fastelavns søndag umiddelbart før fastens begyndelse. Luther opfattede ligesom de gamle beretningen som selve dåbens indstiftelsesberetning. Sidenhen har den nytstamentlige forskning underbygget Luthers synspunkt, når man betragter beretningen om Jesu dåb som et varsel om Jesu ”generaldåb” for alle syndere i sin lidelse, død og opstandelse (Oscar Cullmann).

Det fremgår af 1. vers af Luthers salme: Kristus kom efter Faderens befaling til Johannes for at lade sig døbe som synder sammen med alle andre syndere. Johannes vægrede sig og sagde, at han trængte til at døbes af Jesus (Matt. 3,14), men Jesus svarede med de mærkelige ord: ”Lad det nu ske; thi således bør vi opfylde alt, hvad ret er”. Hvad der her oversættes med ”således bør”, er i Ny Testamente en fast vending, der fastslår Guds uigenkaldelige vilje, og Guds ret eller retfærdighed er det samme som Hans nåde.

Pointen er nu, at Jesu dåb sammen med syndere i Jordans flod forvandler Johannes’ dåb til en kristen dåb. Jesu solidaritet med syndere betyder, at han til alle syndere overfører sin egen skæbne, således som Paulus formulerer det i de berømte ord (Rom. 6,3-4): ”Eller ved I ikke, at alle vi, som blev døbt til Kristus Jesus, blev døbt til hans død? Vi blev altså begrav-

vet med ham ved dåben til døden, for at, som Kristus blev opvakt fra de døde ved Faderens herlighed, således skal også vi vandre i et helt nyt liv". Herudfra kan Luther betegne dåben i Jordan som den begivenhed, hvor med den kristne dåb indstiftedes, det bad, hvori vi skal afvaske alle vore synder og sænke den bitre død ned i Jesu død og vunder og overgå til et helt nyt liv.

Grundtvig når kun at få sagt, at dåben, livets kilde, udsprang af Jesu dåb, men Luthers tale om, at dåben har indhold og mening ud fra Jesu solidaritet med syndere i hans lidelse, død og opstandelse billedligt betegnet i hans dåb, går han udenom. Grundtvig får stort set kun understreget dåbens positive betydning.

På et senere tidspunkt ændrede Grundtvig dette vers, så det i højere grad kom til at handle om beretningen om Jesu dåb:

Vor Herre kom til Jordans flod,
den ydmyge og milde,
og af Sankt Hans sig døbe lod,
der nødvendig kun det ville.

Vor Herres dåb i Jordans flod
den skulle dog betegne
den dåb, som på vor vande bod
nu råder alle vegne:
i dåben vi genfødtes!

(*Prøvesalmebogen*, nr. 125). Det bliver bedre, men ikke godt nok i forhold til Luther.

Nu til det nye forslag til oversættelse. Luthers majestætiske 1. linje er det svært at leve op til: "Christ, unser Herr, zum Jordan kam". Den reformatoriske oversættelse "Kristus kom selv til Jordans flod" er fristende at genoptage, men er af metriske grunde vanskelig (Kristus). Metrikken tilgodeses bedre med Grundtvigs "Vor Herre kom til Jordans flod". *Meyer og Boesens Salmebog* (1841) med "Guds Søn kom selv til Jordans flod" er at foretrække – af to grunde. "Guds Søn" passer godt til "Fader" i 2. linje. Ordet "selv" understreger, at Jesus selv underordnede sig Johannesdåben, en vigtig pointe i Luthers salme overhovedet. I 4. linje gentages til og med *Midtjydske Salmekonvent* (1947) "sit Embed at opfylde", men ordet *embede* står svagt i nutidigt dansk i betydningen pligt eller hverv. Derfor foreslås "sin pligt helt at opfylde", selv om rimet imellem 2. og 4. linje

(ville/opfylde) kun kan forsvares med henvisning til de friere rimformer i de reformatoriske salmer. Til gengæld taler vendingen "sin pligt helt" stærkt om Jesu totale selvhængivelse. Selv om vi på nutidigt dansk oftest taler om at "gøre sin pligt", har "opfylde sin pligt" hjemret på dansk (ODS 16, 1018). Hvad angår de 5 sidste linjer melder den sønderjyske tradition og *Midtjydske Salmekonvent* sig med en antagelig løsning:

et Frelsens Bad indstifted han,
hvor Døden selv gaar under,
hvor hver en Synd aftvættes kan
udi hans Blod og Vunder;
det gjaldt nyt Liv og Levned.

Men dels lyder "Frelsens Bad" for kirkeligt i dårlig betydning, dels bliver det ikke helt klart, at det er *vor* død, det drejer sig om, dels mangler Luthers opfordring til *os* om at afvaske alle vore synder i dåben. Derfor foreslås

Et bad han stifted og os bød
afvaske alle synder
og drukne helt den bitre død
udi hans blod og vunder.

Det gjaldt nyt liv og levned!

Rimet synder/vunder kan kun forsvares i lighed med rimet ovenfor. Til gengæld kommer "og drukne helt den bitre død" til at svare til "sin pligt helt at opfylde" ovenfor som et udtryk for Jesu og de døbtes fuldkomne skæbnefællesskab i dåben, og Luthers henvisning til Rom. 6,3-4 bliver tydeligere.

2. vers.

Med 1. vers har Luther indfriet sit løfte om at forklare, hvad dåben er, og hvem der har indstiftet den. I 2. vers kommer han til det kendte spørgsmål fra katekismen om vandets betydning.

Grundtvig rammer forsåvidt Luthers intention, men kan ikke lade være med at fremhæve, at det eksklusivt er den Helligånd, der døber. Det må ses i sammenhæng med voldsomme fremhævelse af den Helligånd som Guds eneste statholder på jorden hos Grundtvig i slutningen af 1830'erne. Men Luther vil dog fremhæve, at det er Gud, der døber allevegne.

Igen hentes den nærmeste inspiration fra *Midtjydske Salmekonvent*, der henter stof både fra Grundtvig og den sønderjyske tradition:

Saa hør nu og læg Mærke til
Guds eget Ord om Daaben,
hvad Tro Gud hos os finde vil,
saa undflys Kætterhoben!
Gud vil, at der skal være Vand,
dog ikke Vand alene,
hans Ord og Aand er med og kan
til Salighed os tjene;
han selv er den, som døber.

Når Grundtvig taler om "Guds eget Ord om *Daaben*", tænker han sikkert som altid både på forsagelsen og trosbekendelsen samt hele dåbsritualet. Spørgsmålet er bl.a., hvordan man skal oversætte Luthers "Was Gott heisst selbst die Taufe". Jeg foreslår, "hvad Gud selv kalder dåben", dvs. hvordan Gud selv benævner eller definerer dåben. I en gengivelse af salmen udtrykkes det bedst med "hvad Gud selv vil med dåben". Gud vil, at dåben skal ske med både vand og Ånd: "Ingen kan komme ind i Guds rige, hvis han ikke bliver født af vand og Ånd" (Johs. 3,5). Det er vigtigt for Luther at fastslå dette som troens grundlag. Han kæmpede imod vanddåbens foragtere, sværmerne; de hævdede, at den enkelte kristne først skulle mærke Guds kraft inden i sig selv, altså en "dåb", de ud fra deres følelse og erfaring kunne stå inde for. Med dette syn kommer Guds nådestilsigelse let til at bero på den enkeltes sjælelige modtagelighed og oplagthed. Heroverfor måtte Luther hævde betydningen af det ydre tegn, vandet i dåben. Dermed fastslås, at det er Gud alene, der handler i dåben. Dåbsvandet er ikke blot vand, for Gud knytter døbeordene og dermed sin Ånd til vandet. Det ydre og det indre kan netop ikke adskilles. Dermed får troen sit grundlag uden for mennesket. Dermed undgås kætterhoben! Ordet "kætter" lyder nok for indforstået i dag; derfor foreslås 4. linje oversat: "trods vantros løgn og råben"; det burde sige mere i dag både til dem, der foragter dåben i almindelighed, og til dem, der foragter barnedåben i særdeleshed og i stedet opfatter vanddåben som en formel bekræftelse af, at de i forvejen har erfaret kraften af Guds Ånd i deres indre.

Luthers næstsidste linje: "med rig Ånd uden mål og grænse" (jf. Johs. 3,34) lader sig næppe oversætte. Meningen er, at Gud virker alt i alle – at

det også er Gud selv, der handler ved en hvilken som helst dåb, der sker i Faderens og Sønnens og den Helligånd's navn. Derfor foreslås de to sidste linjer oversat:

vil selv med alt os tjene,
selv her hos os han døber!

3. vers.

At det forholder sig således med dåben, fremgår af Jesu egen dåb, for som han blev døbt, bliver vi også døbt. Det viste Han ved Jordans flod både ved tegn og ved ord. Grundtvig holder sig sin vane tro til ordet alene og rammer dermed ikke Luthers mening.

En særlig vanskelighed ved en nyoversættelse af Luthers salme er skriftstederne, her røsten fra Himlen: "Dene er min Søn, den elskede; i ham har jeg velbehag" (Matt. 3,17); dette ord skal også være genkendeligt i oversættelsen. Røsten fra Himlen lyder igen med de samme ord ved forklarelsen på bjerget, men med tilføjelsen: "Hør ham!" (Matt. 17,5). Denne tilføjelse medtager Luther i denne sammenhæng som en opfordring til at følge Jesu lære. Når *Midtjydske Salmekonvent* oversætter de tre sidste linjer:

thi er til eder nu mit Bud,
at I hans Ord modtager
og følger saa hans Lære

er det en ukorrekt oversættelse af Luthers 7. linje: "Den will ich euch befohlen han", dvs. "Ham vil jeg have jer befalet" eller "Ham overgiver jeg jer til". Det kommer bedre til sin ret med oversættelsen:

ham overlader jeg min sag.
I høre skal og lære
af ham og ingen anden.

4. vers.

Det er Luthers mening at beskrive, hvordan Jesus ved dåben fornedrede sig så dybt, at han blev eet med alle syndere, der døbes. Hvad der vederfares Jesus ved dåben, vederfares også os. Desværre er det vistnok umuligt præcist at oversætte Luthers 2 første linjer:

Auch Gottes Sohn hie selber stehet
In seiner zarten Menschheit

dvs. sige: også her – ved synderes dåb – står Guds Søn sammen med syndere i sin sarte menneskelighed – som blot og bart menneske. Det bliver faktisk for poetisk udtrykt af Grundtvig:

Guds egen Søn i Støvets Baand

Ved *Jordan* var at skue

og desværre bliver det også trods alle gode hensigter misforståeligt i den sønderjyske tradition og hos *Midtjysk Salmekonvent*:

Her var nu og Guds Søn paa Jord

I Manddom sin at skue

fordi ”manddom” uværgerligt på nutidigt dansk forstås som kraft eller styrke, mens det modsatte er Luthers mening. Derfor foreslås

Her står Guds Søn som mand af jord

som en fortabt at skue.

Men selv om Guds Søn kun fremtrådte som det mest fornedrede menneske af alle, gælder det:

men dog på ham Guds Ånd nedfór

fra Himlen som en due.

Luthers mening skal fremhæves med det ord ”dog”. Dermed slås det også fast, hvad dåben er for de syndere, som Jesus blev eet med i dåben: fordi Jesus fornedrede sig og blev menneske ved sin dåb, skal vi heller ikke tvivle på, at den treenige Gud døber os og bor hos os. Meningen udtrykker *Midtjysk Salmekonvent* med en lille ændring af den sønderjyske tradition og Grundtvig:

thi skal vi tro, om vi ej se,

at Himlen her er åben,

at Gud selv i Personer tre

er med og hos i Daaben,

vil bo hos os og bygge

men på nutidigt dansk virker det for tungt i al sin dogmatiske rigtighed. Derfor fristes man til her at oversætte Luthers tekst lidt friere for at få hans mening frem og udtrykke det med en næsten Aastrupsk inspiration:

Dermed vi løses af de bånd,

som tvivlen altid spinder,

thi Fader, Søn og Helligånd

os døber, og vi finder,

hvad kun fortabte søgte!

5. vers.

I det følgende anfører Luther sine to kendte skriftsteder fra den lille katekismus, dåbsbefalingen fra Matt. 28,18-20 og ganske særligt Markus 16,15-16: "Og han sagde til dem: "Gå ud i al verden og forkynd evangeliet for al skabningen! Den, som tror og bliver døbt, skal blive frelst; men den, som er vantro, skal blive fordømt"". Grundtvigs version med "Jordens Bold" og "Guds Trilling-Navn" bliver for ejendommelig. Atter melder *Midtjydske Salmekonvent* sig med sin bearbejdelse af den sønderjyske tradition:

Saa byder Krist sin Kirke her
og siger: Gaa at lære:
Fortabt i Synd al Verden er,
men skal bodfærdig være;
enhver, som tror og tager Daab,
skal frelst og salig blive,
og, født paany til Himlens Haab,
han holdes skal i Live;
Guds Rige skal han arve.

Men udtryk som "bodfærdig være" og "tage Daab" er ikke særligt gode, og "født paany til Himlens Haab" klinger for grundtvigsk uden direkte at være det. Atter kommer en lidt friere oversættelse vistnok bedre til sin ret:

Krist siger: "Gå til alle ud,
forkynd til verdens ende,
at de fortabt er uden Gud,
at de skal sig omvende,
at den, som tror og bliver døbt,
skal derved salig blive,
for han af Gud er født og købt,
så døden ej skal rive
ham ud af Himmerige .

6. vers.

Herefter skildrer Luther, hvilken fortabelse der venter den, der ikke vil vide af dåben. Her melder Grundtvig helt fra, fordi han med sin tanke om gudbilledligheden slet ikke kan acceptere arvesynden. Atter bringer den sønderjyske tradition og *Midtjydske Salmekonvent* en fortrinlig version:

Hvem ikke tror, hvad Gud her bød,
han bli'r Synder sine
og er fordømt til evig Død
dybt ned i Helveds Pine;
ej hjælper ham hans Fromhed stor,
den maa til intet blive,
thi Arvesynden i ham bor,
den kan han ej fordrive;
han kan sig selv ej hjælpe.

Den er en korrekt gengivelse af Luthers tekst, men alligevel støder den på vanskeligheder. Arvesynden står som et teologisk begreb, der snarere burde forklares. Derfor foreslås en lidt friere version, hvor jeg uden at vide det i 1. linje har ramt de samme ord som Hans Buvarp i *Nordisk Koralbok* (s. 122):

Hvem denne gave vil forsmå,
han blir i synder sine,
fordømt til evig tid han må
udholde Helveds pine,
og derfra ingen slippe kan
ved nok så megen fromhed,
for født i synd er hver en mand
og al hans gerning tomhed,
han kan sig selv ej hjælpe!

Det er ganske vist ikke rart med ordstillingen ”synder sine” i 2. linje, men opgivelsen af denne vending medfører, at man af lutter rimnød kommer langt væk fra Luther – som fx den netop nævnte Hans Buvarp:

Men den som nåden her forsmår,
Han blir i sine synder
Og bort til evig død han går,
Slik vredens dom forkynner.

7. vers.

Det sidste vers hos Luther er svært at gengive, fx 2. linje med talen om, at troen i Ånden forstår kraften af Jesu Kristi blod. Grundtvig lægger hele sin Helligånds-teologi ind i sin version og når ikke til for alvor at gengive tanken om sammenhængen imellem dåbsvandet og Jesu blod – et almin-

deligt billede i senmiddelalderen og hos Luther. Atter kommer den sønderjyske tradition og *Midtjysk Salmekonvent* sagen nærmest:

Vort Øje ser alene Vand,
som jordisk Haand berører,
vor Tro dog Kraften skue kan,
som Kristi Blod tilfører:
at her er Naadens røde Flod
af Kristus-Blodet farvet,
som paa den Skade raader Bod,
vi har fra Adam arvet,
og vi os selv forvoldte.

Herved burde man måske blive stående. Alligevel foreslås en lidt mindre "altmodisch" form, der også skal beskrive, hvordan vi opfatter dåben i selve dåbshandlingens situation. Men det bliver en restaurering af den netop anførte form:

Med øjet ser vi bare vand
og præstens hånd, der øser,
men troen véd, hvad Gud selv kan,
at Kristi blod forløser,
at dåben er den røde flod,
der er af hans blod farvet,
der alle skader hele lod,
som vi fra Adam arved,
og vi os selv forvoldte.

Vi ser blot en sjat vand og en præstehånd og vi glemmer, at præst og vand kun er instrumenter for Guds handlen – i den dåb, der forrettes i Faderens og Sønnens og den Helligånds navn, og som er forbundet med Jesu egen dåb, med den dåb sammen med syndere, der fuldbyrdedes ved hans lidelse og død på korset. Det er netop den sammenhæng, Luther ville fremhæve, ved at gøre beretningen om Jesu dåb i Jordan til udgangspunkt for sin salme.

Christian Thodberg

Om melodierne til *Christ lag in Todesbanden* og *Christ unser Herr zum Jordan kam*

af Henrik Glahn

I de tidligste tyske kilder til Luthers "Christ lag in Todesbanden" benævnes salmen i overskriften "Christ ist erstanden gebessert", hvormed der naturligvis alene hentydes til selve teksten, hvis forbindelse både med den middelalderlige påskesekvens "Victimae paschali" og den ligeså gamle påskesang på modersmålet, "Krist stod op af døde," allerede er fremhævet i Betty Højgaards fremstilling af salmens grundlag. I de melodiske forhold, som karakteriserer henholdsvis sekvens, lejsen "Christ ist erstanden" og Luthers salme, modsvares de tekstlige relationer af tydeligt musikalsk slægtskab gennem udnyttelse af flere fælles motiver og tonegange. Af omstående sammenstilling af de tre melodier kan man få et konkret indtryk af de fælles strukturer, som næppe behøver at gennemgås i enkeltheder. Jeg skal nøjes med at nævne, at det melodiske grundmateriale er indeholdt i den latinske sekvens, og at vi både i denne og i de afledte melodier møder en intervalstruktur, som er særdeles typisk for urgamle folkemelodier, og hvor kernen er en lille tert + en stor sekund, som igen kan have tilføjet en stor sekund under eller over eller begge dele. I det foreliggende toneområde har vi sturkturen både ud fra tonen d:

og ud fra tonen a:

strofe 1

Victimae paschali laudes imolent Christiani

strofe 2

Agnus redemit oves: christus innocens Patri

strofe 3

reconciliavit peccatores. Mors et vita duello

Christ ist erstan-den von der Marter al- Le- des sollt wir alle froh sein
lin 4: Christ will unser Trost sein

Christ lag in Todesbanden für unser Sünd gege-ben Des wir sollen frohlich Gott loben und danken sein

transponeret

Victimae paschali laudes

strofe 4

Dic nobis Mari-a, quid vidi-sti in via?

strofe 5

Sepulchrum Christi vi-ventis, et gloriam vidi resurgen-tis.

transponeret

Christ lag: gott loben und Sank-bar sein
L. 6

Sekvensen intonerer i d-lejet, mens de to tyske sange begge tager deres udgangspunkt i a-lejet. Forbindelsen mellem sekvensmelodi og salmelodi er måske påfaldende i "Christ lag", hvor – som antydnet i nodeeksemplet – lin. 1 er en nøje transposition op af lin. 1 i sekvensen og lin. 6 tilsvarende en transposition op af slutfrasen i sekvensens 5. strofe.

Både "Christ ist erstanden" og Luthers "Christ lag" tjente i reformationstiden som indskud i sekvensen. I Danmark har "Krist stod op af døde" denne funktion i forbindelse med den danske oversættelse af *Victimae paschali* allerede i Claus Mortensøns salmebog 1528: "Christus Jesus for os ofret", og den samme praksis genfinder vi i Niels Jespersøns *Graduale* 1573, både når det gælder fremførelse af den latinske (s. 196) og den nævnte danske form af sekvensen (s. 217). Derimod synes Luthers salme herhjemme fra først af at have haft karakter af selvstændig påske-salme, i Jespersøn foreskrevet på alle helligdage fra påske til pinse (dog ikke Kristi Himmelfartsdag!).

Melodiformen i det 16. århundredes danske kilder – Tausen 1568, Thomissøn 1569 og Jespersøn 1573 – svarer næsten til den tidlige tyske version hos Johann Walter 1524 og følgende sangbøger. Den eneste væsentlige afvigelse ligger i lin. 5, hvor den tyske form af "des wir sollen fröhlich sein" som vist i nodeeksemplet hos Thomissøn og følgende ændres til:

Begrundelsen for det indskudte c ligger i den danske teksts indskud af en ekstra stavelse, i virkeligheden en metrisk regulering af Luthers vers, som bevirker, at denne linie i tid dansk tradition synges næsten identisk med 3. lin. i "Christ ist erstanden", og denne specielt "danske" syngemåde holder sig i mere end 200 år, d.v.s. så længe salmen fandtes i de officielle sangbøger.

Vi kan følge melodien i Arrebos Kong Davids Psalter 1627 til Ps. 118 (som hos Thomissøn), i Kingos *Graduale* 1699 og Breitendichs Choralbog 1764, hvorefter den indtil videre forsvinder ud af salme- og melodisamlinger. På hver sin måde krydrer Kingo og Breitendich melodien med fortegn, som unægtelig anfægter middelalder-melodiens rene kirketonale forløb, men samtidig er interessante til belysning af den forskydning, der i løbet af det 17. århundrede sker i den musikalske følemåde. Det er dur-mol-harmonikken, der her slår igennem, og som vi f.eks. også er fortrolige med fra Johann Sebastian Bachs udsættelser af de gamle koral:

Kingo 1699

Breitendich 1764

Hvorvidt det *fis* i linien efter repetitionstegnet, som Kingo får indført, er alvorligt ment eller blot en "vildelse", får stå hen – det gentages i hvert fald ikke i Breitendichs udsættelse, som til gengæld fører en ny ledetone ind i melodien allerede i første linie.

Salmen gled ud med Guldbergs salmebog 1778 og dermed også af Schiørrings dertil knyttede koralbog 1781/83, og den genopstår først i Grundtvigs nydigtninger, som er omtalt i den foregående udredning. Med optagelsen i Roskilde Konvents salmebog af Grundtvigs "I dødens bånd vor frelser lå" stod man, d.v.s. A. P. Berggreen, over for melodiproblemet påny. Den gamle melodi har åbentbart ikke huet Berggreen, og nogen nykomponeret forelå ikke, da han skulle sammenstille sin koralbog til Psalmebog for Kirke- og Huus-Andagt i 1855. Problemet løste han ved at ansætte en af de kendte og gængse gamle melodier i det klassiske 7-liniede versemål, "Enhver som tror og bliver døbt" (= Guds Søn kom ned fra himmerig), hvillket medførte bortskæring af det obligate Halleluja-omkvæd. Hvad Grundtvig har sagt hertil, ved jeg ikke, men mon ikke han har følt det som en amputation, som en negligering af påskesalmens udtryksmæssige pointe.

At en af samtidens salmekomponister, Christian Barnekow, har haft denne fornemmelse af noget uforløst ved salmebogens version med den angivne melodi, kan vi få bekræftet i den komposition, Barnekow i 1863 udsendte i samlingen *Aandelige Sange*. I ret storladen og udpræget solistisk romancesstil tonesættes salmen, således at sangen munder ud i et tredobbelt "Halleluja". Barnekow forstod, hvad det drejede sig om og ramte plet – selvom melodien ikke (som andre fra samme samling: *Morgenstund har Guld i Mund, Kom Gud Helligånd, kom brat, Frelseren er mig en Hyrde god*) var brugelig i menighedssangen:

Andante maestoso

I dødens bånd vor frel ser lå, for vo - res skyld hen-

mf

gi - vet Men her - lig kun - de Han op - staae, Og

skæn - ked mild os Li - vet, Thi er Hans Folk nu

f

sjæ - le - glad, Og tak - ker Gud i al - len Stad, Og

syn - ger for Je - sus Chri - stus: Hal - le - lu - ja! Hal -

ff

le - lu - ja! Hal - - le - - - lu - ja!

Den gamle melodi fra Luther-tiden vendte først tilbage – og nu med Grundtvigs salmeform – i Thomas Laubs tidlige reformsamlinger, 80 rytmiske Koraler 1888 og – med harmonisering – Kirkemelodier 1889, hvis form i enhver henseende er identisk med DDK 193. Og den bliver vel selv efter de forløbne 100 år også stående indtil videre som den eneste holdbare til Luthers salme, hvadenten man synger den i Grundtvigs version eller i Betty Højgaards nyoversættelse.

Der er endnu en lille krølle på salmens melodihistorie, som – hvis der ikke er tale om naivt forsøg på Bessermachen i velmenende hensigt – kan opfattes som bevidst vrængende karikatur på Laubs tidlige virke for en melodireform på reformationstidens grundlag. Jeg tænker her på den melodiversion, V. Bielefeldt præsenterede i sin koralsbog til Salmebog for Kirke og Hjem 1900, og hvis første to linier gengives helt i den gammellutherske form, men derefter glidende bevæger sig over i F-dur og lader melodien munde ud i stil med en banal fødelandssang fra forrige århundrede:

thi er hans Folk nu sjæleglad, og takker Gud i allen Stæd, og
 synger for Jesus Kri-stus: Halle-lu-ja!

Bielefeldt var kantor ved Holmens kirke, hvor Laub som bekendt beklædte embedet som organist. Man forstår godt, at de to ikke var rigtig på talefod med hinanden i kirkemusikalske anliggender!

Christ unser Herr zum Jordan kam

Da Luthers dåbssalme i 1541 første gang udsendtes på tryk, forsynedes den med en melodi, der i forvejen fandtes i den tidlige lutherske overlevering, nemlig i Johann Walters "Geistlich Gesangbüchlein", Wittenberg 1524, hvor den indgik i firstemmig udsættelse til en anden af Luthers store salmer i samme versemål: "Es woll uns Gott genädig sein". Det var formentlig Luthers eget valg og ønske, at den foreliggende melodi skulle forbeholdes "Christ unser Herr zum Jordan kam", som den blev det i alle efterfølgende tyske sangbøger og på den måde kom til at følge salmen gennem århundreder, hvilket – som vi skal se – også blev tilfældet i Danmark.

I nyere tyske melodisamlinger angives melodien at stamme fra det 15. århundrede, men selv om der kan være lighedspunkter med tidligere tyske Lied-melodier, har det ikke været muligt at udpege noget konkret forbillede. I melodiens forløb kan man i øvrigt også finde lighedspunkter med "Christ lag in Todesbanden", men hvordan det nu end forholder sig, så føler man, at melodien i udpræget grad er "sin egen", og man tager næppe fejl, når man tilskriver Johann Walter æren for at have givet den sin karakterfulde form. Walters udsættelse anbringer – som det var gængs praksis i tidens Lied-udsættelser – melodien i tenorstemmen, som organisk led i en smukt flydende firstemmig sats. Den meddeles omstående i sammenskrevet form til anskueliggørelse for interesserede.

Johann Watter 1524

Christ un-ser Herr zum jor-dan kam nach sei - nes Va - ters
Vor Santt Johans die Täu-fe nahm, sein Werk und Amt zur

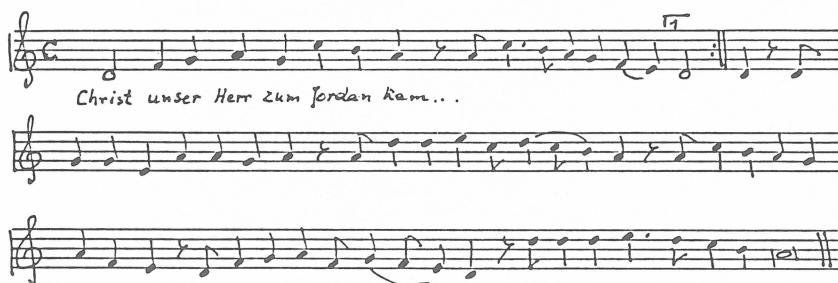
Wöl - ful - - - len. De wollt er stif - ten uns ein

Bad : zu wa - schen uns von Sün - - - den, er -

Sün - fen auch den hit - tern Tod durch sein selbst

Blut und Wä - - - ren, es galt ein mein - es le - - - ben.

Den smukke melodi i den doriske toneart optoges hurtigt i de enstemmige sangbøger, hvor den placeredes i det mere praktiske toneleje med grundtone på *d*, hvorved den sidste linie bringer den til afslutning på *a* – altså toneartens 5. trin. I moderne øren virker det måske mærkeligt og i hvert fald uvant, at en melodi slutter af med en ”modulation” til ”dominanten”, – eller er det tværtimod i pagt med nutidig udtryksmåde, når en melodi forsøger grundtonen som sluttonen? Døm selv:

Salmens tidlige optagelse og skæbne i den danske salmeoverlevering er allerede belyst i Christian Thodbergs artikel, og det heri gengivne diagram giver et klart indtryk af en udviklingsgang, som generelt er typisk for en betydelig del af de reformatoriske salmer. Traditionen fra Thomissøn fastholdes ned gennem de første par århundreder efter reformationen, d.v.s. til og med Pontoppidan 1740. I de efterfølgende salmebøger, Guldberg 1778 og Evangelisk-kristelig 1799 forkastes arven, hvorefter de gamle salmer i Grundtvigs gendigtede former påny vinder indpas gennem Roskilde Konvents salmebog 1855 eller de tillæg, som kom i århundredets slutning.

Som regel bevæger melodiernes historie sig parallelt hermed, således som ”Christ lag in Todesbanden” var et typisk eksempel på. Tilsvarende kan vi følge ”Christus kom selv” i Thomissøn, Jespersøn 1573 (her som Introitus-salme på Fastelavns søndag), Kingo 1699 og Breitendichs koralbog 1764. Men til forskel fra ”Christ lag”-melodien, som gled ud samtidig med salmen i kilderne fra det 18. århundredes slutning, fastholder koralbøgerne af Schiørring, Zinck og Weyse (hhv. 1781, 1801 og 1839) melodien, uanset at både Guldberg og Evangelisk-kristelig havde udeladt Luthers salme.

En gennemgang af de to salmebøger bekræfter da også, at der faktisk var behov for melodien. Hos Guldberg sporer man endnu en veneration for dens binding til Fastelavns søndag, hvor den knyttes til en helt ny Introitus-salme, der begynder således: Gud! jeg med Kiødets Sands, med Had/ Til dig mit Liv begynder/ Men du i Daabens dyre Bad/ Aftvetter mine Synder... (Guldberg 151). En spinkel tråd til dagens tema anes. Men udover med denne salme motiverer bogen melodiens optagelse i Schiørrings koralbog ved endnu en ny salme med henvisning til "Christus kom selv til Jordans Flod", nr. 260: O dyre Siel! opmuntre dig/ Med Andagt at betragte..., der – med sine 13 lange strofer – foreskrives som slutnings-salme på Trinitatis søndag.

Noget tyndere forekommer begrundelsen for melodiens fortsatte brug, når vi i Evangelisk-kristelig kun finder een enkelt salme med to strofer med melodihenvisning til Luthers salme; nr. 537: Min Gud! dig svor jeg hellig Ed/ At tro jeg dig vil dyrke... Som sikkert gættet, hørte salmen hjemme ved konfirmation, men dens unike plads i salmebogen var altså tilstrækkelig til, at melodien kunne leve videre i Zincks og Weyses koralbøger. Men dermed var det også slut – indtil videre.

Da man med udgivelsen af tillægget 1890 optog salmen i Grundtvigs gendigtning, "Vor Herre kom til Jordans Flod", er det karakteristisk for tiden, at ikke mindre end tre melodisamlinger bragtes til torvs til dækning af tillæggets salmer, og at Grundtvigs salme her fremtræder med tre forskellige forslag til løsning af melodiproblemet: I N.K. Madsen-Stensgaards samling 1891 en ny melodi af J. D. Bondesen, i Barnekows fra 1892 en ligeledes nykomponeret melodi af den 85-årige mester J.P.E. Hartmann og endelig i C. Attrup og Cederfeld de Simonsens samling fra samme år genoptagelsen af den gamle melodi i den koralform, vi kender fra Zinck-Weyse-traditionen. Det er næppe uden påvirkning fra Thomas Laub og hans tidlige samlinger 1888-90, når disse udgivere griber tilbage til historiens ældre lag. Laub selv holdt fingrene fra den gamle reformationstids-melodi, som han naturligvis har kendt. Grunden hertil har formentlig været, at Grundtvigs gendigtning i dette tilfælde ikke har animeret Laub. Da den heller ikke kanaliseredes videre fra tillægget til Salmebog for Kirke og Hjem 1899, måtte den gamle melodi fortsat ligge i dvale.

Kun i den sønderjyske landsdel holdt den sig i live, som det bekræftes i Prahls og Heinebuchs melodisamling 1892/95, hvis rytmisk udjævned

form stort set går igen i Nordisk Koralbok 1961, her med Grundtvigs version. Når salmen nu af Thodberg fremlægges i en form, der i indhold og udtryk lægger sig tæt op ad Thomissøns og dermed Luthers, vil jeg gerne samtidig foreslå, at den originale melodiform med de spændstige synkoper i 6. og 8. linie føjes hertil. I praksis burde det ikke frembyde uoverstigelige vanskeligheder, hvis det rette tempo vælges, – tilpas roligt, således at den syngende menighed kan være med i de korte optakter, men samtidig med fornemmelse for melodiens fraser og smukt afbalancerede linier. Det er en af de ”store” reformationstids-melodier, som endnu venter på atter at komme til ære og værdighed.

Guds Syn kom bel vi Jordans bld og, som hans Træder ind -
sig af Jo-han nes dø-be lod sin pligt helt at op-fyl -

-le - de. Et bad han stif-ted os og bød at vaske

al-le syn - - - der og drinke helt den Kri-ter

død udi hans bld og nun - - - der. Det gjaldt øst

liv og lev - ned.
Hid

